

AZ
„ERDÉLYI MÚZEUM”
TÖRTÉNETE

1874 – 1937

IRTA

DR. GYÖRGY LAJOS

~~III-2490~~

M. 11.213/105 : 3
Országos Széchényi Könyvtár
Leltári szám :

V1355-13.334 / 1983

Az „Erdélyi Múzeum“ története

1874–1937.

Az Erdélyi Múzeum története, melyet a következőkben vázolni törekszünk,* 63 esztendő (1874–1937) ölel föl és kerek 50 kötetből ad számot. Ha egy ízben (1884) az évfolyamok számozása nem kezdődött volna újra s világtörténeti események nem kényszerítik rá az 1917-től 1930-ig tartó több mint egyévtizedes szünetelést, folyóiratunk, már régen túltenne félszáz évfolyamán. Így csak az 1937. évfolyammal jutott el az Erdélyi Múzeum az 50. kötetéhez, bár ez még csak a 42. kötetjelzést viseli címlapján, mivel 1884-ben, figyelmen kívül hagyva az 1874 és 1882 között megjelent 9 kötetet, bizonyos szakosztályi átszervezés miatt is a számozást elől kezdték. A történeti távolságból ma tisztán látható, hogy az Erdélyi Múzeum 1874-ben indult meg, s címének módosulásai, életének újrakezdései és elalélt időszakai ellenére is az összefüggés és a folytonosság a mai napig szakadatlanul fennáll. Az időrendben egymás mellé sorakoztatott évfolyamok megolvasásából csakugyan kitűnik, hogy az 1874. óta megjelenő Erdélyi Múzeum 1937. évfolyama a sorozatnak pontosan az 50. kötete.

A nyolcvanéves Erdélyi Múzeum-Egyesületnek ez a ma is megjelenő legrégibb kiadványa egyúttal a legidősebb magyar tudományos folyóirat Erdélyben a szellemtudományok művelése terén.¹ Egyetemes viszonylatban is a legtekintélyesebb multtal rendelkező magyar közlönyök sorába tartozik. Mindazon folyóiratok közül, amelyek 1840 és 1874 között keletkeztek, az Erdélyi Múzeummal együtt csak tizenkettő élte át mai napig az idők változó szükségleteit és az anyagi nehézségek viszontagságait.² Ez a tekintélyes mult nemzedékek tudományos törekvéseit irányította s hagyományos ereje a mára is kihat. A 63 esztendő fennállás és az 50 kötet történetét mai erőfeszítéseink megacélozására és a jövő tanulságára ezért számbavenni és összefoglalni tartozunk.

* Bemutatta a szerző a M. Tud. Akadémia I. osztályának 1939. február 6-i ülésén.

¹ Korábbi alapítású két szaklap: a ma is megjelenő „Keresztény Magvető“ e. unit. teológiai és egyháztörténeti folyóirat (1861) és a gazdasági irányú „Erdélyi Gazda“ (1869).

² Akadémiai Értesítő (1841), Budapesti Szemle (1857), Orvosi Hetilap (1857), Gyógyászat (1861), Keresztény Magvető (1861), Nyelvtudományi Közlemények (1862), Századok (1867), Erdélyi Gazda (1869), Természettudományi Közlöny (1869), Földtani Közlöny (1871), Magyar Nyelvőr (1872).

I.

Megindulásakor az „Erdélyi Múzeum“ már közkeletű és népszerű folyóiratcím volt. Még a XVIII. századból ered az a hagyományos irodalmi nyelvszokás, amely „Múzeum“ névvel nemcsak a tudományos gyűjteményeket illette, hanem jelentésátvitellel a szellemi termékek tárházát, a tudományos folyóiratokat is, szívesen nevezgette „Múzeum“-nak.³ A németeknél 1776 és 1791 között Boie Henrik Keresztély szerkesztésében egy „Deutsches Museum“ című irodalmi tartalmu időszaki kiadvány jelent meg, s az is közismert dolog, hogy hasonlóképpen címezte Schlegel Frigyes az 1812–13-ban kiadott havi folyóiratát. Koruk szellemét és nyelvszokását követték tehát a kassai kiadók, amikor az 1788-ban megindított első magyarnyelvű folyóiratukat „Magyar Múzeum“-nak nevezték. Ez a cím egy jó félszázaddal később újra fellevenedett Toldy Ferencnek az „Új Magyar Múzeum“-ában (1850–1861), a maga idejének legtekintélyesebb folyóiratában, miután már előbb (1829 és 1833) ehhez a nyelvszokáshoz alkalmazkodott Szemere Pál „Muzarion“-ja is. Részint a kassai „Magyar Múzeum“, részint Schlegel „Deutsches Museum“-a lebeghetett Döbrentei Gábor szeme előtt, amikor 1813. februárjában Kolozsvárt megindította az irodalomtörténetben is emlékezetes nevet szerzett „Erdélyi Múzeum“-ot, mely az 1818-ig megjelent tíz füzetében nem a legteljesebb sikerrel egyesítette a maga idejének legjobb erőit a Tiszán inneni szellemi irányzat diadalra juttatása érdekében.⁴

A rövid életű Döbrentei-féle „Erdélyi Múzeum“ emlékezetes nevet hagyott maga után, már csak azért is, mert az első és sokáig folytatásra nem talált magyar tudományos folyóirata volt az erdélyi részeknek. Amikor a múlt század 40-es éveinek egy „erdélyi múzeum“ megszervezésére irányuló mozgalma az önkényuralom idejében a siker reményével fellevenedett, annyiival is inkább emlékezetbe idéződött a régi folyóiratcím, mert az véletlenül pontosan egyezett a megalapítandó tudományos gyűjtemény nevével. A mozgalomnak, hogy a közvéleményt megnyerje, sajtóra volt szüksége, s ezt meg is találta a gróf Mikó Imre támogatásával 1856-ban megindult „Kolozsvári Közlöny“-ben. A lapfőlapjdonos Berde Áron és a lapszerkesztő Vida Károly 1856. április 3-án a „Kolozsvári Közlöny“ mellé egy 4° alakú és 1 ív terjedelmű heti mellékletet csatolt, s ezt a tudományos és szépirodalmi jellegű kiadványt „Erdélyi Múzeum“ címmel látta el. Mindjárt első számát gróf Mikó Imrének az Erdélyi Múzeum-Egyletről írt híres cikke vezette be, s azután is csaknem minden alkalommal közleményeket és híreket adott az országos jelentőségű mozgalom fejlődéséről és sikereiről. Látszik, hogy ez a pár oldalas kiadvány az alakulófélben lévő múzeum szolgálatában állott, ezért is választotta a jellemző „Erdélyi Múzeum“ címet. Mindössze 13 szám jelent meg belőle a „Kolozsvári

³ Szádeczky Lajos, Erdélyi Múzeum, 1904. 155. l.

⁴ Hofbauer László: Döbrentei Gábor Erdélyi Múzeumának szellemi történeti iránya. Erdélyi Múzeum, 1937. 358. l.

Közlöny“ mellékleteként 1856. június 26-ig, amikor Vida Károly a lap kötelékéből kilépve, megindította ugyancsak Kolozsvárt a „Magyar Futár“-t. A szerkesztő folytatólagos számozással új lapjához is átvitte az „Erdélyi Múzeum“ című mellékletet, amely 1856. július 1-től szeptember 25-ig folytatta megjelenését. Ekkor a 26. számmal, bizonyára anyagi okokból, önálló mellékletjellege megszűnt, de 1857. végéig tovább is megmaradt a tárcarovat címéül. Ha különösebb jelentőséget nem tulajdoníthatunk is neki, de azt az érdemet el nem vitathatjuk tőle, hogy a számról számra megisméltlődő „Erdélyi Múzeum“ címmel a társadalom lelkiismeretét a nagy nemzeti mozgalom iránt ébren tartotta és sikeresen ösztökélte.

Az is igen érdekes, hogy 1857-ben két újságíró, kászonfeltízi Balázs Sándor és Szabó Richárd, részben erdélyi, részben magyarországi írók erdélyi tárgyú műveiből egy szép kiállítású testes almanachot szerkesztett, s ugyancsak „Erdélyi Múzeum“ címmel bocsátotta közre.⁵ Könyvüket hídvégi gróf Mikó Imrének, galanthai gróf Esterházy Lászlónak, és gyerőmonostori gróf Kemény József emlékének ajánlották „az Erdélyi Múzeum körül szerzett érdemeikért“. Buzgalmukat az a bizalom serkentette, hogy amikor az erdélyi múzeum ügyét a magas kormány kegye szentesítette, mindkét haza, de különösen Erdély fiai és honleányai e vállalat pártolásával is sietnek az Erdélyi Múzeum-Egylet megalapítását előmozdítani.⁶ Ez a könyv — Kővári László cikke vezette be az „Erdélyi Múzeum ügyé“-ről, — szintén hozzátartozik Egyesületünk irodalmi előzményeihez s az „Erdélyi Múzeum“ címnek a köztudatban való megrőgzítéséhez.

A felsorolt adatok a Kolozsvári Közlöny és a Magyar Futár szerény mellékletének a világos kapcsolatát mutatják az Egyesület törekvéseivel. Ez arra a megállapításra is csábíthatna, hogy folyóiratunk előzményei tulajdonképen az 50-es évek közepére nyúlnak vissza. De, ha tartózkodunk is ilyen erőszakos összefüggések teremtésétől, arra mindenesetre tévedés nélkül lehet utalni, hogy amikor a folyóirat gondolata felvetődött, Egyesületünk nem is választhatott más címet, mint a többszörösen kipróbált és a köztudatba is belemélyült hagyományos „Erdélyi Múzeum“-ot.

II.

Az Erdélyi Múzeum-Egylet alapításának a gondolata már magában foglalta az időszaki kiadványok tervét.⁷ Az 1859. november 26-i közgyűlésnek az a határozata, mely az „alakító közgyűlés jegyzőkönyvét mint külön emlékkönyvet“ kívánta kinyomatni,⁸ indította el 1860-ban *Az Erdélyi Múzeum-Egylet Évkönyvei* című sorozatot. Ez a

⁵ *Erdélyi Múzeum. Almanach 1857.* Szerkesztették Szabó Richárd és Balázs Sándor, Pesten. Pfeifer Ferdinánd bizománya (1857). 446 l.

⁶ Kolozsvári Közlöny, 1856. 21. sz.

⁷ Alapszabályok I. fejezet, 6. § a) pontja.

⁸ XXIV. pont. Évkönyvek, 1860. I. 25. l.

vállalat az Egyesület későbbi kiadványait is jellemző 4° alakban s többnyire kéthasábos szedéssel a kolozsvári ev. ref. főtanoda nyomdájában készült, s az 1866. évtől kezdve mint „Stein János Erdélyi Múzeum-Egyleti könyvtáros bizománya“ került forgalomba. Évente kötetlen időközökben 1—2 füzet jelent meg belőle 5—6 ív terjedelemben. Ezeket a füzeteket időnként egy kötetbe csoportosították, így az 1860—1873 között napvilágot látott 14 füzet 6 kötetté kerekedett ki. A szerkesztést kezdettől végig *Brassai Sámuel* múzeumi igazgató végezte az 1859. november 25-i közgyűlés határozata értelmében, amely kimondotta, hogy „a múzeum-egylettől kiadni határozott tudományos időszaki vagy önálló munkák szerkesztéséről az igazgató gondoskodik.“⁹

Az Évkönyvek I. füzeté a határozat értelmében csakugyan az Erdélyi Múzeum-Egylet alakító közgyűlésének 1859. november 23—26-i jegyzőkönyvét tartalmazta Finály Henrik összeállításában. A II. füzetétől kezdve azok a dolgozatok következnek egymás után, melyek az Egyesület tudományos ülésein felolvasásra kerültek, már akkor megvetve alapját annak a hagyománynak, hogy az Egyesület kiadványainak rendeltetése elsősorban a kebli munkálatok közzététele. Ezenkívül pontosan megtaláljuk az Évkönyvekben a tudományos ülések jegyzőkönyveit, az Egyesület első korszakában kifejtett tudományos működés értékes forrásait.

Évkönyveit akkor is fenntartotta az Egyesület, amikor folyóirata már megindult. A Brassai-féle Évkönyvek 1873-ban a VI. kötettel befejeződtek s 1874-ben az igazgató választmány megbízásából az új folyam szerkesztését Finály Henrik folytatta. Öt év alatt, 1874-től 1878-ig, újabb 17 füzet jelent meg belőle két kötetbe foglalva. Szintén az ev. ref. tanoda betűivel Stein János bizományaként jelent meg, de már a régi folyamtól eltérő 8° formában. Mindenik füzet egy-egy önálló értekezést tartalmazott, némelyik egész könyvterjedelművé vastagodott. E vállalat jellegéből az látszik, hogy az Egyesület kebelében folyó s a múzeumi gyűjtemények anyagával összefüggő tudományos munka terjedelmesebb eredményeinek a közzétételére szolgált.

Az Évkönyvekben kifejtett és fennmaradt tudományos munkásság eredménye az 1860—1878. közötti 19 év alatt 8 kötetbe foglalt 91 dolgozat 1634 lapon (102 ív) 51 táblával. Az Évkönyvek munkatársai között olyan nevekkel találkozunk, mint Torma Károly, Gyulai Pál, Brassai Sámuel, Vámbéri Ármin, Schmidt Vilmos, Finály Henrik, Nagyajtai Kovács István, Szilágyi Sándor, Jakab Elek, gr. Lázár Kálmán, gr. Teleki Domokos, Hantken Miksa, Herbach Ferenc, Kövári László, Szabó Károly, Herman Ottó, Genersich Antal, Koch Antal, Parádi Kálmán, Török Aurél, Hegedüs István, Dadai Jenő, — valamennyien a magyar történeti, irodalomtörténeti, nyelvészeti, klasszika-filológiai, bibliográfiai, földrajzi, orvosi és természettudományoknak ma is elévülhetetlen érdemű képviselői közé tartoznak. Az Évkönyvek változatos tárgyköre és színvonala nemcsak a maga korában állott magasan,

⁹ XV. pont. 8. §. Évkönyvek I. 10. l.

hanem ma is a tárgyalta szakkérdések alapvető forrásanyagának tekinthető.

Tárgyilagosan megállapítható, hogy az Évkönyvek semmiben sem maradtak az egykorú magyar s akár a külföldi tudományos kiadványok mögött. 1866-tól rendszeresen német kivonatok követték az egyes dolgozatokat, s az 1861. november 25-i közgyűlés határozata értelmében az Évkönyvekben megjelent értekezések szerzői munkájuk minden íve után 15 frt. tiszteletdíjban részesültek az Egylet pénztárából.¹⁰ Két évtized tudományos működése becsült nevet szerzett az Egyesületnek belföldön és külföldön egyaránt, a csereviszony a tudományos testületekkel élénk kapcsolatokat teremtett, s ezeknek az éveknek tudományos folyóirataiban gyakran lájuk idézve Évkönyveinket.¹¹

Az Évkönyvek tudományos becsével nem állt arányban a közönség érdeklődése. Az Egyesület soha nem törekedett arra, hogy tudományos vállalatait anyagilag kamatoztassa. Az Évkönyvek árát füzetenként 1 forintban szabta meg, az új folyam füzetait pedig, terjedelmük szerint, 10—70 krajcárért árusította. Hiábavaló volt azonban az olcsóság, csekély áruk mellett is alig fogyott el valami. nagy részük csak a raktári anyagot szaporította. Azt a kevés példányt kivéve, melyet az Egyesület részint cserébe, részint ajándékba küldött szét, — ezek is nagyrészt külföldre mentek, — jelentéktelenül kevés jutott a közönség kezébe. Ez a körülmény csalódottan érintette az Egyesületet, de arra gondolt, hogy talán nem találta el szerencsésen a kiadvány legkényelmesebb alakját, vagy tán nem volt elég buzgó és járatos a terjesztés sikeres módjában. A baj okát inkább magában kereste, mint másokra hárította.¹² Az Évkönyvek megszűnése azonban nincs semmiféle összefüggésben a részvétlenséggel, mert hiszen nem is a közönség tudománypártolására volt alapozva. A vállalat két évtizedig sikerrel teljesítette az Egyesület tudományos hivatását, de fölöslegessé vált, mikor az 1878. március 21-i közgyűlés a szakosztályokat megalakította és a kiadványok gondozását az egyes szakosztályok feladatává tette.

III.

1874—1882.

Ilyen előzmények után indult meg az Erdélyi Múzeum 1874. február 1-én. 63 színdő telt el, míg az egy éves szerény első füzet 50 kötetre gyarapodott. E hosszú időnek megvannak a természetes fejlődési fokozatai, hullámvázai, föllendülései és hanyatlásai, tágabb és szűkebb célkitűzései, külső és belső küzdelmei. Ezek a változások öt fejezetre tagolják az Erdélyi Múzeum történetét, s ebből nemcsak az Erdélyi Mú-

¹⁰ Jegyzőkönyv. IX. p. Vö. Kelemen Lajos: *Az E. M. E. története*, 45. l.

¹¹ Évkönyvek, 2. k. 1877. 69. l.

¹² Erdélyi Múzeum, 1874. 3. l.

zeum-Egyesületnek a tágkörű, sokoldalú s Erdélyben hagyományt teremtő tudományos munkássága domborodik ki, hanem a mult század 70-es éveitől frissen előretörő magyar szellemiség képe is tanulságosan verődik vissza. A világháború befejezéséig megjelent 42 kötet mellőzhetetlen forrása marad mindig Erdély félszázados szellemi életének, s az a 8 új évfolyam, amelyet napjaink küzdelmes vergődése csatolt hozzá, a romjaiból megelevenedő Egyesületünk tudományművelő hivatásának lesz egykor a becses történeti emléke.

A 70-es évek elején az Erdélyi Múzeum-Egyesületnek az az elhatározása, hogy tartós életre számító időszaki folyóiratot indít, nemcsak annak a köteleességvállalásának a teljesítése volt, hogy a maga tudományos működéséről időnként kibocsátott nyomtatványokban fogja értesíteni a közönséget, hanem szoros összefüggésben állott az 1872-ben alapított kolozsvári egyetem tudományművelő és műveltségterjesztő feladatával is. A mult század második felében az általános európai korszellem sugallta azt a törekvést, hogy a tudományhoz vezető utakat egyengetni, a tudomány megszerzésére szolgáló eszközöket szaporítani, s minél szélesebb rétegek számára a tudomány eredményeit hozzáférhetőkké kell tenni. Az egyetem felállítása, amely Kolozsvárt megsokasította a tudomány művelését életcélul tekintő férfiak és ifjak számát, méltán támasztotta azt az igényt, hogy a tudomány világossága a tantermeken kívül is löveljen szét egynéhány sugárt.¹³ Maguk a tudósok is érezték, hogy tudományos működésük eredményeit nyilvánosságra bocsátani s a tudást minél szélesebb körökben terjeszteni hivatásukkal jár szoros köteleességük.

Ilyen indítékok állottak az egyetemi tanárok körében több ízben és több oldalról fölmerült annak az óhajtnak a háttérében, hogy alapítani kellene egy olyan tudományos jellegű közlönyt, amely kiválóan az egyetemi tanároknak nyitna tért tudományos működésükről értesíteni s e működés sikeréről meggyőzni a közönséget.¹⁴ Az egyetemi tanároknak ugyan rendelkezésükre állottak a Magyar Tudományos Akadémia, a Magyar Történelmi Társulat, a Magyar Természettudományi Társulat közlönyei, sőt a külföldi tudományos szaklapok is, de a megfontolás azt a meggyőződést érlelte meg, hogy az egyetem érdekében csakis az egyetem székhelyén, Kolozsvárt, megjelenő folyóirat biztosíthatja a sikeres működést.¹⁵

Ez a terv a megszületés pillanatában már számos nehézségbe ütközött. Hiányzott a tudomány iránt érdeklődő nagy közönség, a csekély számú készségesek csoportjának a megszerzése pedig olyan olcsó előfizetési árat tételezett föl, amely lehetetlenné tette volna a folyóirat fenn tartását s a munkatársaknak a tisztességes díjazását. Ugyanezek az

¹³ Erdélyi Múzeum, 1874. 1. sz.

¹⁴ Erdélyi Múzeum u. o.

¹⁵ Erdélyi Múzeum u. o.

okok azt a számítást is keresztülhúzták, hogy üzletember vállalkozzék a kiadásra. Így az egyetemi tanárok nemes szándékú mozgalma a reménytelenség és a lemondás lejtőjére jutott volna, ha a Múzeum-Egylet közbe nem lép a nehézségek megoldására.

A Múzeum-Egylet nélkülözhetetlensége és nagyszerű rendeltetése már akkor bebizonyosodott, amikor gyűjteményeit 1872-ben az egyetem rendelkezésére bocsátotta. Hasonló hivatásérzetből most másodszor sietett az Erdély büszkeségének vallott tudományos intézet céljainak a segítségére. Amikor az egyetem tanárai sehogysem bírták megvalósítani a nagy hiánynak érzett folyóiratot, a Múzeum-Egylet vállalkozott arra, hogy közlönyt alapít az egyetem tudományos működésének közzétételére. Annyira előzékeny volt, hogy a fenntartási költségeken kívül vállalta az írói és szerkesztői tiszteletdíjakat, sőt az előfizetésekből befolyó jövedelemről is lemondott a kiadvány javára. A maga részéről határozatilag csak annyit kötött ki, hogy „a hitágazati hittan és a napi politika kivételével” minden tudományág teret kapjon a közlöny hasábjain.¹⁶ Célul a hazai tudományosság előmozdítását tűzte ki, s azt is kimondotta, hogy természetesen nemcsak az egyetem tanárainak akar tért nyitni, hanem általában a tudománnyal foglalkozóknak „tekintet nélkül különbeni állásukra”,¹⁷ ennél fogva semmi olyan munkától nem szándékozott a felvételt megtagadni, amely tudományos becsével a művelődés érdekét előmozdítani alkalmas. Világosan látható, — s erre már itt rá kell mutatnunk, — hogy közvetlenül nem az Egyesület belső szükségletéből, hanem rajta kívül álló, bár az ő hivatásával is összhangzó cél szolgálatának a gondolatából született meg a folyóirat.

Ezekkel a célkitűzésekkel indult útnak 1874. február 1-én az Erdélyi Múzeum az igazgató válaszmány megbízásából *Finály Henrik* m. k. egyetemi tanár, a Múzeum-Egylet titkára, a M. Tud. Akadémia I. tagjának a szerkesztésében. Az Egylet havi értesítőnek szánta közlönyét, amely ettől kezdve 9 éven keresztül, szeptember és október kivételével, minden hónap 1-én, évente 10 füzetben jelent meg. Az első négy évben füzetenként 1, tehát évfolyamonként 10 ív terjedelemre szorítkozott, majd 1878-tól 15—20 ívre emelkedett a terjedelme. Ebben az időszakban legvaskosabb az 1882. évfolyam 27 és 1/2 ív terjedelmével. Kezdetől végig a ref. kollégium nyomdájában készült és terjesztését Stein János bizománya intézte. A Múzeum-Egylet tagjai, kik vállalt kötelezettségüknek eleget tettek, ingyen kapták, csak a postai költség fedezésére kellett évenként 20 krajcárt fizetniök. Az Egyleten kívül álló személyek 1 frt 15 kr.-ral fizethettek elő.

A célkitűzést a megvalósításig vivő út nagy távolsága az Erdélyi Múzeum esetében is igazolódott. A szerkesztő azt hitte, hogy a tudományos érdekű közlemények olyan áradata fogja ellepni, mely a köz-

¹⁶ Erdélyi Múzeum, 1874, I. sz.

¹⁷ Erdélyi Múzeum u. o.

lőny szűk kereteit szétfeszíti s az igényeket kellemes csalódásba ejti. Ez távolról sem így történt. Akik hivatva lettek volna a lapot becses közleményeikkel táplálni és megtölteni, nem tudtak tisztába jönni dolgozataik tárgyával és terjedelmével. Így inkább nem adtak dolgozatokat. A szerkesztő úgynevezett tárcalapra törekedett, vagyis olyan tartalmú közlőnyre, amely ne annyira kimerítő értekezések nehézkes felszereltségével gyarapítsa a tudományt, — hiszen éppen ezt a feladatot szánta az Erdélyi Múzeummal egyidőben újra megindított Évkönyveknek, — hanem inkább változatos tartalmú, könnyed és eleven cikkekkel ébresszen kedvet és érdeklődést a nagyközönségben a korszerű tudományos kérdések iránt.¹⁸ A dolgozó társakkal ezt megértetnie azonban sehogysem sikerült a szerkesztőnek. Terjedelmes fejtegetésekkel gátolták a lap egyenletes összeállítását, amikor ő a 4 oldalnyi maximumot hangsúlyozta. Kezdetben még arra is kérnie kellett a szerzőket, hogy mellőzzék az álneveket meg a jeleket, mivel a szerénykedés e nemének nincsen helye a tudományos folyóiratban. „Indítványozom, — írja egyik szerkesztői üzenetében,¹⁹ — hogy ezentúl mindenki tegye ki egész nevét minden dolgozat alá. Inkább megígérem, hogy nagyon apró betűkből fogom szedetni.“

Annak ellenére, hogy a fennállás negyedik esztendejében a szerkesztő bizonyos elégteliséggel állapította meg az Erdélyi Múzeum növekvő hírnevét azokból az idézetekből, amelyek belföldön és külföldön az Egylet kiadványaira hivatkoztak, a komoly tudományos szakirodalmat kísérő általános részvétlenségen kívül más nehézségek is sok küszködést okoztak neki. Nem a tudósokban volt a hiány, hiszen az egyetem szaktestülete közvetlen közelében állott, hanem az volt a baj, hogy a fővárosi lapok versenye a legjobb erőket vonta el az Erdélyi Múzeumtól. Ha sikerült valakinek olyan eredményt elérni, amely számot tett a szaktudományban, német, francia, vagy angol nyelvű nyilvánosságot keresett. A kolozsvári tudósok nagyon elégtlenül vettek tudomást a helybeli folyóirat próbálkozásairól, de azért cikkeiket és tanulmányaikat szívesebben küldözgették a fővárosi szakközlönyökbe azzal a számítással, hogy így szélesebb olvasó réteg vesz tudomást eredményeikről, mintha a szűk olvasókörral tekintélytelenül tengődő vidéki folyóiratban rejtik el nevüket. Akkor még az országsszerte uralkodó babonás elfogultság mereven elutasított és lenézett minden kiadványt, melynek a címlapján nem Budapest állott. A tudományos erők is a központ felé törekedtek, ezért természetszerűleg elsősorban ott keresték érvényesülésüket, „ott igyekeztek nevük sűrű hangzásával hírüket közismertté tenni.“ Olyan nehezen megváltoztatható külső körülmények voltak ezek, amelyek fagyos dérral verték az Erdélyi Múzeum nagyratörő zsenge bizodal-mát. A helyzetet híven jellemzi a szerkesztő egykori toborzása, me-

¹⁸ Erdélyi Múzeum, 1874. 131. l.

¹⁹ Erdélyi Múzeum, 1874. 24. l.

lyet a munkatársak gyűjtése érdekében végzett. „Azokat a tudományos erőket, — írja 1876-ban,²⁰ — amelyek eddig még nem szerencsétettek dolgozatokkal, arra kérjük, hogy jövőre ne kicsinyeljék lapunkat. Ha mindazok, akik Kolozsváron hivatva vannak rá, fölkeresik bármi apró dolgozatokkal, nemcsak olvasottá, hanem naggyá is fogjuk tehetni“.

Az Erdélyi Múzeum élete a 70-es években a küzdelmek hőskora volt, amikor a Múzeum-Egylet nagylelkű bőkezűségével és áldozatkészségével, s a szerkesztő buzgalmával, mely az anyagi és szellemi pártolás olyan mértékéről ábrándozott, hogy esetleg hetilappá formálhatja át a folyóiratot,²¹ nem állott összhangban a közönség lesújtó közönyös magatartása, sem pedig az illetékes tudósok merev elzárkózása. Pedig az Erdélyi Múzeum a részvétlenségnek ebben a rideg idejében is nagy célok és fontos tervek csiráit melengette. Az a felfogás kezd a folyóirat lapjain kibontakozni, hogy nem elég csak a múzeumba gyűjteni, hanem a gyűjtött anyagot fel is kell dolgozni, s így kell egyengetni az utat arra az átmenetre, mely az eddig csak múzeumot alapító és ellenőrző igazgató testületből lassanként tudományt terjesztő és tudományos eredményeket termelő valóságos tudós társaságot alakítson.²² A múzeumi gondolattól való ez az elhajlás, s az a tudománypolitikai vezérelv, hogy a számos előnnyel bővelkedő fővárosi tudományos központ mellé Kolozsvárt egy második központ szerveztessék, hosszú ideig irányítani és jellemezni fogja az Erdélyi Múzeum működését.

Az akadémikus gondolat az egyetem hatása alatt lassanként az Egyesületben is tért hódított s ez természetszerűleg kihatott a folyóirat jellegére. Az 1878. március 21-i közgyűlés, nyilván az egyetemi tanárok sürgetésére, két szakosztályt (bölcseleti és természettudományi) alakított, s ugyanakkor a kiadványokat a szakosztályok kerebébe utalta, önállóságot biztosítva és szabad kezét engedve nekik. Ugyanennek az évnek október 12-én a történeti szakosztály Finály Henrik szakosztályi titkár és folyóiratszerkesztő elnöksége alatt meg is kezdette működését. Ez lényegbevágó változásokat idézett elő az Erdélyi Múzeum külsejében és belső szerkezetében. Eddig az Erdélyi Múzeum az egész Egylet folyóirata volt, tehát vegyesen tartalmazott szellemtudományi és természettudományi dolgozatokat. 1879. január 1-től, az 1878. október 12-i szakosztályi határozat szerint, az „Erdélyi Múzeum“ cím alá ez a megjelölés került: „Az Erdélyi Múzeum-Egylet Történelmi Szakosztályának Közlönye“, s ettől kezdve csak a bölcseleti szaktudományok körébe vágó dolgozatoknak állt rendelkezésére. Ugyanakkor a szakosztály azt is körvonalazta, hogy a közlöny első sorban a szakülések előadásainak kiadására, tudományos művek ismeretetésére, a szakosztály jellegével egyező tudományos közleményekre, s

²⁰ Erdélyi Múzeum, 1876. 3. l.

²¹ Erdélyi Múzeum, 1876. 4. l.

²² Erdélyi Múzeum, 1878. 51. l.

az ilyszerű bel- és külföldi mozgalmak beszámolásaira szolgál. Három tagú bizottság döntött arról, hogy az előadások közölhetők-e a közlönyben. A kedvezőtlen határozat ellen a szakosztály teljes üléséhez lehetett föllebbezni.²³

Annak, hogy az Egyesület a kiadványokat a szakosztályoknak engedte át, természetes következménye lett az 1874. óta újból megjelenő Évkönyveknek a végleges megszüntetése. Ez viszont lehetővé tette a folyóirat kiadósabb segélyezését: 1879. elejétől az Erdélyi Múzeum évi 750 forint támogatásban részesült. Finály Henrik szerkesztő, — most egyúttal a szakosztály elnöke is, — ezt olyan nagy összegnek érezte, hogy a folyóirat terjedelmét az eddiginek a kétszeresére emelte. A terjedelem növekedése azonban nem változtatta meg az előfizetési díjat (1 frt. 15 kr.).

Azok a remények és rendeltetések azonban, melyek a szakosztálynak a folyóiratot támogató szervezéséhez fűződtek, egyelőre nem váltak valóra. A 750 frt.-os pénzsegély mellett is a 20 íves terjedelmet az Erdélyi Múzeum csak úgy tudta elérni, hogy írói tiszteletdíjaikról a munkatársak lemondottak. Tartott is a szerkesztő attól, hogy az ingyen munka forrása kiapad, mert éppen elég alkalom kínálkozott arra, hogy a tehetséges ember másutt jutalmazással értékesíthesse irodalmi munkásságát.²⁴ Hozzájárult ehhez, hogy a megalakult történeti szakosztály alig tudott egy-egy ülést összehozni, s azok a dolgozatok, melyek az Erdélyi Múzeumban megjelentek, nem a szakosztály munkálatai, sőt nagyrészt nem is egyleti tagok művei voltak.²⁵ A szakosztály és a folyóirat elméleti viszonya leginkább az 1882. április 17-i közgyűlésen tünt ki, amikor a természettudományi szakosztály külön számolt be a maga működéséről, a történelmi szakosztály jelentése ellenben hiányzott, mégpedig azért, mivel a teljes tétlenség miatt nem volt beszámolnivalója. Egyetlen eredménye az Erdélyi Múzeum 20 íves kötete volt, de az is nem a szakosztály, hanem a szerkesztő egyéni buzgalmából.

A meg nem akadályozható válság, melyet a fejlődés helyes irányának a keresése idézett elő, csakhamar bekövetkezett. Még ugyanabban az évben, 1882 december 28-án, Finály Henrik megvált a folyóirat szerkesztésétől. 1874 óta 9 kötetet jegyzett az ő neve. Hozzá mérhető széles látóköri és enciklopédikus tudás azóta sem vezette az Erdélyi Múzeumot. Nagy kedvvel dédelgetett gondolata volt, hogy Kolozsvárt, mint egyetemi várost, pezsgő szellemi élet középpontjává kell tenni, s ezzel kapcsolatban kezdettől fogva arra törekedett, hogy az Erdélyi Múzeum-Egyesületet tudós társasággá fejlessze és alakítsa át.²⁶ A szerkesztőnek ez a lelkes gondolata szabta meg az Erdélyi Múzeum első kilenc esztendejének az irányát. Tova hat évtized távol-ságából könnyű ma tisztán meglátni, hogy az Erdélyi Múzeum 1874-

²³ Erdélyi Múzeum, 1879. 31. l.

²⁴ Erdélyi Múzeum, 1881. 121. l.

²⁵ Erdélyi Múzeum, 1880. 143. l.

²⁶ Márki Sándor: *Finály Henrik emlékezete*. M. Tud. Akadémia. Emlékbeszéd, IX. 11. (1899.)

ben az Egyesületen kívül álló egészen téves alapon indult el. Egyedüli létjogosultságáról, a múzeumi célok és érdekek szolgálatáról teljesen megfélekedve, annak idején azért jött létre, hogy az Egyesület segítségével az új egyetem tanárai nyilvánosságot nyerjenek tudománymívelő és műveltségterjesztő hivatásuk betöltésére. Önzetlen, naiv mecénása lett az Egyesület az Erdélyi Múzeummal egy olyan tudományos irányú munkálkodásnak, amely önmagában értékes volt ugyan, de nem az Egyesület érdekeit és főcélját szolgálta.²⁷ Az egyesületnek a maga erejéből kellett volna tudományos közlönyét megteremtenie, a múzeumnak pedig tárai fejlesztésére kellett volna minden erejét összpontosítania. E helyett a múzeum az egyetemmel karöltve az Egyesülettől független s rendeltetésén kívül álló tudománypolitikát űzött, s azt akarta elérni, hogy Kolozsvárt tudományos gócponttá varázsolja s az Erdélyi Múzeumot a fővárosi folyóiratok versenytársává növelje.²⁸ Szűk terjedelme és anyagi eszközeinek fogyatékosága miatt azonban még az sem sikerült hiánytalanul, hogy az egyetem tanárait maga köré szervezze. Így az első kilenc kötetnek alig tulajdonítható más jelentőség, mint a tapogatózó úttörés a tudományos élet megszervezése felé, s az elindulás az Erdélyi Múzeum tulajdonképeni feladatának a nyomozása irányában.

Az Erdélyi Múzeum tudománypolitikájának a kritikája természetesen nem érinti tartalmának az értékét. A 89 füzetből álló első időszakban 2300 lapon mintegy 270 közleményt vehetünk számba. Ezeknek jórésze, különösen az első öt évfolyamban, természettudományi cikk. Szellemtudományi irányban alig pár nyelvészeti, történeti és klasszika-filológiai értekezést találunk benne. Igen sok az önálló cikk alakját öltő, de sem a múzeummal, sem Erdéllyel különösebb vonatkozásban nem álló könyvismertetés. Külön megemlíthető értékes Petőfi-száma (1874. 6. sz.), amely 1874. júliusában „a költő XXV. végnapjának ünnepélyére” készült. A szerkesztő és munkatársak dolgát egyaránt megnehezítette az egyíves füzet csekély terjedelme. Hiába kívánta a szerkesztő a szerzőktől, hogy négy rövid oldalra korlátozzák mondanivalójukat. Ezt a legtöbb esetben megvalósítani nem lehetett, s így aránylag rövid dolgozatok némelykor 4–5 folytatásra darabolódtak. Az 1879. évi irányváltozás és terjedelemgyarapodás tudományos jellegét jelentékenyen emelte. Ekkor már nagyobb terjedelmű klasszika-filológiai, irodalmi, magyar- és világtörténeti, művelődés- és neveléstörténeti, nyelvészeti, régészeti, éremtani és bibliografiai tanulmányok látnak hasábjain napvilágot. A folyóirat munkatársainak sorában nevezetes, ma is ismert nevek: Abt Antal, Koch Antal, Kanitz Ágoston, Parádi Kálmán, Genersich Antal, Herbach Ferenc, Török Aurél, Concha Győző, Brassai Sámuel, Bartal Antal, Bartók György, Farkas Lajos, Finály Henrik, Felméri Lajos, Imre Sándor, Hegedűs István, Ladányi Gedeon, Kiss Mór, Szamosi János, Szilasi Gergely, Schilling Lajos, Szabó Károly, Torma Zsófia.

²⁷ Az E. M. E. Emlékkönyv, 54. l. (Kelemen Lajos).

²⁸ Erdélyi Múzeum, 1906. 6. l. (Erdélyi Pál).

IV.

1884—1891.

Az Erdélyi Múzeum, amely kilenc esztendő alatt jelentőségét és nélkülözhetetlenségét bebizonyította, az 1882. december 1-én megjelent füzettel és Finály Henrik szerkesztői búcsúszavával egyelőre megszűnt. A múzeumi iránytól elfordult, de a maga munkaterületére még nem talált történeti szakosztály válsága annyira tartós volt, hogy az egész 1883. évben szünetelt a folyóirat. Folytatása egészen meglepő. Az 1884. évben az egyszerű, már megszokott és közismertté vált „Erdélyi Múzeum” nevet ez a körülményes cím váltja fel: *Az Erdélyi Múzeum-Egylet Bölcelet-, Nyelv- és Történelemtudományi* (1888-tól 1891-ig: *Történettudományi*) *Szakosztályának Kiadványai*.

Ez a kiadvány azzal, hogy I. kötetnek nevezte magát, s elhagyta a 9 évig használt „Erdélyi Múzeum” címet, külsőleg is nyomatékosan kifejezésre juttatta, hogy új kezdetet, új elindulást akar. Az átszervezés szorosan összefügg a bölcelet-, nyelv- és történelemtudományi szakosztály 1883. október 19-i új megalakulásával, majd az ugyanazon év november 18-i ülésén megállapított szabályzat 17. §-ával, amely kimondotta, hogy „a szakosztály a maga elébe tűzött tudományos célok elérésére időnként értesítőket, önálló füzeteket, esetleg időhöz kötött folyóiratot ad ki, ezek terjedelmét, megjelenési módozatait s idejét az Erdélyi Múzeum-Egylettől e célra rendelkezésére bocsátott átalány kellő tekintetbevételével megállapítja, a kivitelre szerkesztőt és szerkesztő bizottságot választ.”²⁹ Az 1884. február 16-án tartott zárt ülésen meg is történt az első fontos lépés, amikor dr. Hóman Ottó elnök és dr. Schilling Lajos titkár mellé alelnöknek dr. Felméri Lajos egy. tanárt, választmányi tagokká pedig Hegedüs István ref. koll. tanárt, dr. Szamosi János egy. tanárt és dr. Ferenczi Zoltán egy. m. tanárt választották. Mivel a szakosztály időközi folyóirat kibocsátására vállalkozni egyelőre nem mert, a szabályzat 17. §-ában megkívánt szerkesztő és szerkesztő bizottság kijelölésétől eltekintett. A felolvasott dolgozatok kinyomtatása elől azonban elzárkózni nem lehetett, ezért a választmány azt a megbízást kapta, hogy bírálja meg a kiadásra benyújtott munkák érdemességét és foglalkozzék a kinyomtatás módozataival. Rövidesen a február 25-én tartott ülésen a választmány meg is kezdte működését azzal a határozatával, hogy a szakosztály kiadványai ezután időhöz nem kötött, határozatlan számú és egyenként határozatlan terjedelmű olyan füzetekben jelenjenek meg, amelyeknek összes terjedelme évenként legföljebb 20 nyomtatott ív lehet. Azt is meghatározta a választmány, hogy a tervbe vett Kiadványok az üléseken felolvasott, kiadásra benyújtott s erre érdemesnek ítélt dolgozatokat tartalmazzák és rövid tudósításokat közöljenek az Egylet életéről. A Kiadványokat a szakosztály tagjai ingyen kapták, a nem tagok évi 2 frt előfizetéssel szerezhették meg. Arra is kiterjedt a választmány figyelme, hogy az

²⁹ E. M. E. Kiadványok, 1884. 76. l.

eredeti munkák írói tiszteletdíját ívenként 25 frt.-ban, a fordításokét 16 forintban szabta meg.³⁰ A szerzőnek 5 db tiszteletpéldány járt abból a füzetből, amelyben dolgozata megjelent, s különlenyomatot — de csak 50 példányt — a saját költségén készíttethetett.³¹

Az újra szervezett szakosztály tehát nemcsak az „Erdélyi Múzeum” címmel szakított, hanem a kiadvány folyóirat jellegét is megszüntette s visszatért az 1860 óta hagyományos évkönyv-forma füzetes kiadványaihoz. Mindjárt az 1884. első évben a választmány a benyújtott 15 dolgozatból 10-et kiadásra elfogadott, s négy egyforma terjedelmű füzetbe osztva, 21 és $\frac{3}{4}$ ív terjedelemben jelentette meg az I. kötetet a szerkesztő személyének megnevezése nélkül. Négy éven keresztül nincs feltüntetve a Kiadványokon a szerkesztő neve. Tudvalevő azonban, hogy ez idő alatt a szerkesztést, a választmánnyal együttműködve, lelkes buzgalommal, tiszteletdíj nélkül dr. Schilling Lajos egyetemi tanár, a szakosztály titkára, végezte.³²

Változatlanul ebben a formában (évenként 4 füzetben 15—19 közlemény átlag 20—22 ív terjedelemben) jelentek meg a Kiadványok. Bennük híven tükröződik a szakosztály élete. E tükörkép az 1887. január 23-i közgyűlésen bemutatott titkári jelentésnek azt a jó családi életet juttatta eszébe, amelyben az öregebb és az ifjabb nemzedéknek a közös érdekeket szolgáló összetartása, a kölcsönös vonzalom melegítő tűzhelyénél, együttesen teljesítette kötelességeit.³³ Csak olyan dolgozatok kerültek a Kiadványokban kinyomtatásra, melyeket a szakosztály ülése előbb meghallgatott s a választmány kiadásra minősített. A történeti tudományoknak olyan szakszerű művelését szemlélhetjük ekkor a Kiadványok köteteiben, amely igényt tarthatott mindazok megbecsülésére, akik a magyar tudományosság sikerét őszintén óhajtották.³⁴ A választmány óvakodott a szellemi munkásságnak különösebb irányt szabni, s a tiszta tudományosság érdekeit idegen szempontoknak alárendelni, nehogy az egyéni hajlamok szerint folytatott bűvárlatokat megakassza.³⁵ Abban a tekintetben azonban egyáltalában nem változott a helyzet, hogy az E. M. E. kiadványa, a maga sajátos céljainak a művelésére nem eszmélve, a szakosztályba tömörült egyetemi tanárok tudományos dolgozatainak a lerakódó helyéül szolgált, s inkább az egyetemnek, mint a Múzeum-Egyesületnek az érdekeit tartotta szem előtt. Míg az előbbi időszakban az Erdélyi Múzeum a nagyközönség érdeklődését magához kapcsolni törekedett, megváltozott formája semmit sem törődött a szaktudósok szűk csoportján kívül állók esetleges igényeivel. Erre vall az is, hogy a szakosztályi, múzeum-egyleti tagoknak, intézeteknek és ismertetési példányokban mindössze 159 példány került szétküldésre, s csak egyetlenegy előfizetője akadt a Kiadványok-

³⁰ E. M. E. Kiadványok, 1884. 70. l.

³¹ E. M. E. Kiadványok, 1884. 159. l.

³² Erdélyi Múzeum, 1894. 120. l.

³³ E. M. E. Kiadványok, 1887. 53. l.

³⁴ E. M. E. Kiadványok, 1887. 55. l.

³⁵ E. M. E. Kiadványok, 1887. 217. l.

nak.³⁶ Nem volt ezeknek egyéb hibájuk, — mondotta Brassai Sámuel egyik elnöki megnyitójában,³⁷ — csak az, hogy azok sem akarták elolvasni, akik ingyen kapták meg.

Csakhamar ki is tűnt, hogy a kiadvány-forma nem kielégítő, s kifogások kezdtek hallatszani, hogy nem helyes, ha a tudomány olyan rideg és zárkózott háztartást rendez be, amely visszariasztja a látogatót. A tudományt igenis közkinccsé kell tenni, az élet mindennapi kérdéseihez közelebb kell vinni, mert csak így lehet hathatósan szolgálni a közműveltséget. A tudomány fényét minden ember szomjuhozza, nem szabad tehát ebből a nagyközönséget kirekeszteni. A Múzeum-Egyletnek éppen az lenne a feladata, hogy művelt olvasótábort teremtsen. Ezért ne zárkozzék a szakosztály a szakszerű működés szűk körlátai közé, hanem vegye észre az idők követelményeit, s azokat a feladatokat, amelyeket az újszerű szellemi áramlatok sodornak feléje.

Sokak e felfogásának Hegedüs István kolozsvári egyetemi m. tanár, választmányi tag adott kifejezést a szakosztály 1887. január 23-i közgyűlésén, amikor egy terjedelmes előterjesztést olvasott fel azzal a javaslattal, hogy a Kiadványok az Erdélyi Múzeum-Egylet támogatásával megindítandó havi folyóirattá alakíttassanak át. A tudomány és a szépirodalom kérdéseit egyformán tárgyaló olyan folyóiratot képzelt el, amelyben a tudós a maga búvárkodásának az eredményeit mutatná be, a költő és a szépíró pedig a kedélyvilág rejtett kérdéseire vetne világot a képzelet ihletett alkotásaiban. Iránycikkeket közölné a folyóirat a szociológia nevezetesebb kérdéseiről, kiterjeszkednék a politikai eszmék tudományos megvilágítására, a különböző tudományoknak az életre való kihatását, az absztrakt tudományoknak a társadalmi eszmék fejlődésére irányuló befolyását fejtené ki lehető szép és érthető írásmóddal; a szépirodalmi rész éles kritikával megválogatott termékeket tartalmazna, a kritikai szemle pedig a külföldi könyvpiac számontartásán kívül a tudomány és a szépirodalom termékeit méltatná az igazságosság és a méltányosság szigorú szempontjai szerint.³⁸

Hegedüs Istvánnak ez az indítványa élénk vitát keltett a szakosztályban. A felszólalók többsége elvben csatlakozott hozzá, de kivételét mindenki lehetetlennek érezte a pénzügyi nehézségek megoldhatatlansága miatt, de másrészt azért is, mert az indítvány túllépett az E. M. E. sajátos céljain. A megfontolandónak érzett eszme megmentése és előkészítése érdekében dr. Farkas Lajos egyetemi tanár azt a közvetítő javaslatot tette, hogy a 20—24 ívnyi kiadvány négy füzetre osztva évnegyedenként jelenjék meg s mindenik füzet 1—1½ ívnyi könyvszemlét tartalmazzon. Amikor azután az elnöklő dr. Felméri Lajos előbb a dr. Hegedüs István, majd a dr. Farkas Lajos indítványát szavazás alá bocsátotta, a közgyűlés szótöbbséggel mind a kettőt

³⁶ E. M. E. Kiadványok, 1884. 343. l.

³⁷ E. M. E. Kiadványok, 1888. 152. l.

³⁸ E. M. E. Kiadványok, 1887. 57—71. l.

elvetette. A Kiadványok átalakításának a tervét azonban az Egyesület 1887. március 31-i közgyűlése helyesléssel fogadta, s így az eszme elindult, hogy testet öltjön, ha mindjárt nem is az elképzelt formában, hanem a szakosztályi munkásság keretei között.

A szakosztály következő évi, 1888. január 29-i közgyűlése újból fontolóra vette a közönség közönyös magatartását, amely se nem járatta, se a könyvtárusnál nem vásárolta meg a Kiadványokat, s ezért úgy határozott, hogy az érdeklődés fokozására sűrűbben, évenként legalább hat ízben jelenjék meg, füzetenként 5 ív terjedelemben és meghatározott időpontban. A közgyűlés azt is elfogadta, hogy a két-havonként megjelenő Kiadványok szerkesztése a titkárra bízassék, „ki mellett az igazgató-választmány képezendi egyelőre a szerkesztő bizottságot”.³⁹ Így került az egyébként változatlan című 1888–1890. évfolyamok füzeteinek a címlapjára ez a megjelölés: „Szerkeszti a szakosztály választmányával egyetértve *Hegedüs István*.” Szóba került ugyanakkor, hogy a Kiadványok külsejét is csinosabb és jobb kiállítással kellene felcserélni. A választmány a közgyűléstől azt a megbízást kapta, hogy a kolozsvári nyomdaktól kérjen ajánlatokat s a lehető legjutányosabb feltételekkel kössön szerződést a Kiadványok minél tetszetősebb nyomtatására nézve. Ez rövidesen meg is történt. Mint az előbbi időszakban, most is 1884-től 1889-ig a ref. kollégium betűivel készültek, 1890-től kezdve azonban Ajtai K. Albert nyomdájából kerültek ki a Kiadványok. Az új vállalat munkája, a füzetek csinos alakja, technikai kiállítása és a megjelenésben tanúsított pontossága köztetszésben részesült, sőt föltünést is keltett.⁴⁰ Végül egy indítvány kapcsán az a kérdés is tárgyalás alá került, hogy a folyóirat-jellegnek megfelelően egyszerűsítsék a cím, azonban beható eszmecsere után a közgyűlés az indítványt nem fogadta el, mivel úgy látta, hogy a meglevő cím „a Múzeum-Egylettel való viszonyt pregnansul kifejezi.”⁴¹

Ebben az időben az Egyesület másfélezer forintot juttatott a szakosztálynak, s bár a tagsági díjakból és előfizetésekből még másfélszáz forint sem folyt be, a Kiadványok átlagos terjedelme 1888. óta 34 ívre emelkedett, sőt 1890-ben elérte a 36½ ívet. A mellett, hogy a nyomdaköltség egyharmadával kevesebb volt a szerkesztői és írói tiszteletdíjak összegénél, még minden évben jókora maradékkal zárult az egyenleg. Kétségtelen, hogy sem azelőtt, sem később anyagilag ilyen kedvező és gondtalan évei nem voltak a folyóiratnak. Tartalma jelentősen megélénkült, 1889. óta a könyvszemle és az egyleti élet ismertetése is helyet kapott benne s rövid pár eszendő alatt tudományos értéke és kedveltsége szembetűnően megnövekedett. Ez a siker már most felvetette és éltetni kezdte azt a gondolatot, hogy havonként megjelenő folyóirattá kellene fejleszteni.⁴² Az 1890. január 26-i közgyűlésen a titkári jelentés

³⁹ E. M. E. Kiadványok, 1888. 77. l.

⁴⁰ E. M. E. Kiadványok, 1891. 79. l.

⁴¹ E. M. E. Kiadványok, 1888. 79. l.

⁴² E. M. E. Kiadványok, 1891. 79. l.

önérzettel állapította meg, hogy a nyilvánosság legfőbb tényezői a Kiadványokat irodalmi nyereségnek nyilvánították.⁴³ Más jelenségek is a Kiadványok növekedő tekintélyére mutattak. A szakosztályi tagok száma hirtelen emelkedni kezdett, kiváló tudósoktól érkeztek dolgozatok, a fővárosi sajtó tüzetes ismertetésre méltatta a füzeteket és közleményeket vett át belőlük.⁴⁴ Ezt a föllendülést, amely még tartós ideig emelkedő irányban haladt, mindenki Hegedüs István szerkesztői ügyességének tulajdonította. Megkezdett munkáját azonban félbeszakította az a körülmény, hogy 1890-ben Kolozsvárról a budapesti egyetemre távozott. Helyébe az 1891. január 25-i szakosztályi közgyűlés titkárnak dr. Szinnyei József egyetemi tanárt választotta meg. Az 1891. évfolyam már az ő szerkesztésében jelent meg. Egyelőre csak annyi változás történt, hogy az irodalmi szemle nagyobb tért és súlyosabb jelentőséget kapott.

Az Erdélyi Múzeum életének az 1884-től 1891-ig terjedő nyolc esztendeje fejlődésének és tudományos értékgyarapodásának nevezetes időszaka. Folyóirat-jellegének a feláldozásával a tevékenyen működő szakosztály tudományművelésének lett a kizárólagos közlönye. Különösen kezdetben kivétel nélkül csak a szakosztályi üléseken bemutatott dolgozatokból került ki a tartalma. Ezek a dolgozatok nemcsak terjedelemben, hanem tudományos értékben is fölülmúlják az előbbi időszak iránytalan termelését. Tárgykoruk a lehető legváltozatosabb: magyar és világirodalomtörténet, magyar és összehasonlító nyelvészet, magyar és egyetemes történelem, filozófia, esztétika, pedagógia, klasszika-filológia, művelődéstörténet, kronológia, numizmatika, archeológia, jogtudomány stb. Természetesen halvány nyoma sem mutatkozik bennük a múzeumi célgondolatnak, de annál szembetűnőbben domborodik ki belőlük az Egyesület alapításába beágyazott honismeret művelése. Van olyan évfolyam, amelynek 15 értekezése közül 14 honismertetéssel foglalkozik. Általában a Kiadványoknak jó háromnegyed része honismereti, mégpedig legtöbbször erdélyi vonatkozású anyagot tartalmaz. Érdekes azonban, hogy ez a szakosztály akarata és tetszése ellenére történt. Szamosi János az 1888. évi január 29-i szakosztályi közgyűlés elnöki megnyitójában a honismertetésnek a többi tudományok hátrányára jelentkező aránytalanságát egészségtelen állapotnak minősítette, s fölhívta a szakosztály figyelmét az összes tudományok egyforma arányú művelésére. Hasonló véleményének adott kifejezést Hegedüs István,⁴⁵ és az Egyesület titkárnak, Finály Henriknek, az évi jelentéseiből szintén kiérzik a szemrehányás és a kifogás az egyoldalúság ellen. Ma már nem mentségre szorul, hanem elismerést érdemel, amit a kortársak téves szemlélete hibáztatott. Mindenki önkéntelenül is érezte, hogy az Erdélyi Múzeum-Egyesület tudományos szerve és közlönye elsősorban Erdély multjának és jelenének megvilágítására

⁴³ E. M. E. Kiadványok, 1890. 105. l.

⁴⁴ E. M. E. Kiadványok, 1890. 311. l. 1891. 79. l.

⁴⁵ E. M. E. Kiadványok, 1888. 162. l.

van hivatva, éppen ezért azok a honismereti tanulmányok, amelyek ebben az időben a Kiadványok köteteit betöltötték, ma is értéket és a további kutatáshoz alapvető feldolgozásokat jelentenek. Azok az irodalomtörténeti, népköltészeti, történelmi és művelődéstörténeti értékezések, amelyek ebben az időben láttak napvilágot, — összesen 3702 lapon 172 közlemény, — a tárgyalt kérdések irodalmi repertóriumának ma is nélkülözhetetlen adatai. Különösen kiemelésre érdemesek az archeológiai irodalomban jelentős krasznai lelet feldolgozása (1888), az apahídai kincs ismertetése (1889), továbbá azok a régészeti dolgozatok, amelyek a régi Dácia ismeretét világították meg egészen új adatokkal. Arra is rá kell mutatnunk, hogy megalapítása óta az Erdélyi Múzeum bő teret adott azoknak a cikkeknek, amelyek a román nép, a román nyelv, irodalom és történelem ismertetésével foglalkoztak. Ebben az időszakban „a hazánk egyik testvérnemzetének beléletére vonatkozó hosszabb szakértekezések”⁴⁶ annyira rendszeressé váltak, hogy egyik évfolyamból sem hiányoznak. Még sehol sem olvastuk azt a megállapítást, hogy folyóiratunk e téren úttörő, a maga korában mindenestre ezzel a kérdéssel egyedül törődő szerv volt.

Az Erdélyi Múzeum multjának e második időszakában találta meg a sokáig keresett tudományos irányvonalát s továbbfejlődésének biztos alapját. Országos nevű s a magyar tudományosság történetében még ma is emlegetett olyan tekintélyes munkatársak működtek közre színvonalának emelésében, mint Brassai Sámuel, Finály Henrik, Szabó Károly, Téglás Gábor, Torma Zsófia, Jakab Elek, Kővári László, Felméri Lajos, Farkas Lajos, Ferenczi Zoltán, Széchy Károly, Hegedüs István, Mika Sándor, Imre Sándor, Csernátoni Gyula, Békésy Károly, Erődi Béla, gr. Kuún Géza, De Gerando Antonia, Pór Antal, Gergely Sámuel, Moldován Gergely, Török István, Sebesi Jób, Bálint Gábor, Beöthy Zsolt, Váczy János.

V.

1892—1905.

A harmadik időszakban, amely 1892-től 1905-ig terjed, az az első szembeötlő jelenség, hogy az 1892. évi összevont I—II. füzet ismét az Erdélyi Múzeum címet viseli. Az 1892. január 31-i szakszabályi közgyűlés ugyanis elfogadta Szinnyi József titkárnak Széchy Károlytól is támogatott azt az érvelését, hogy a Kiadványoknak tíz szóból álló felirata voltaképpen nem cím, hanem a hiányzó címnek a magyarázata, s így a 8 esztendeig megokolatlanul mellőzött „Erdélyi Múzeum” cím visszaállítását egyhangulag azzal az utasítással vette tudomásul, hogy a főcím alá az eddigi fölírat csak magyarázatul teendő ki. Így lett ismét és maradt változatlanul a most következő 14 évfolyamon ke-

⁴⁶ E. M. E. Kiadványok, 1888. 75. l. Titkári jelentés.

resztül ez a cím: *Erdélyi Múzeum. Az Erdélyi Múzeum-Egylet Bölcsélet-, Nyelv- és Történettudományi Szakosztályának kiadványa.*

Ugyanezen a közgyűlésen Szász Béla alelnök azt az indítványt terjesztette elő, hogy a bölcsészeti szakosztálynak az eddigi kéthavonként megjelenő folyóirata — egyrészt a kedvező anyagi helyzetre való tekintettel, másrészt élénkebbé, alkalomszerűbbé tétele s nagyobb elterjedése érdekében — az 1892. év elejétől 10 füzetből álló s füzetenként legalább 3 és $\frac{1}{2}$ ív terjedelmű olyan havi (júl. és aug. kivételével) folyóirattá formáltassék át, melynek a tartalmát a tudományos dolgozatokon kívül „rövid irodalmi, bírálati és más hasonló természetű közlemények szolgáltatassák.“ A választmány javaslata alapján a közgyűlés az indítványt elvben ugyan pártolta, de a költségtöbbletre való tekintettel egyelőre a kéthavi megjelenéshez ragaszkodott azzal az utasítással, hogy a választmány kövessen el mindent azoknak a föltételeknek előteremtése érdekében, melyek a havonkénti kiadást lehetővé teszik.⁴⁷ A kérdés ezzel még nem került le a napirendről, mivel az Egyesületnek ugyanazon évi február 29-i közgyűlése Szász Béla javaslatát elfogadta s az Erdélyi Múzeum havonkénti kiadására a szakosztály évi járulékát 300 forinttal felemelte.⁴⁸ Ennek következtében az Erdélyi Múzeum 1892-től 1905-ig bezárólag 10 füzetből álló s évenként átlag 35–40 ív terjedelmű folyóirattá vált. Az egyik évben (1894) meg éppen 43 ívet ért el (694 l.): ez az Erdélyi Múzeum multjában a szélső legnagyobb terjedelem. Észre kell vennünk és meg kell állapítanunk, hogy a szellemi munkásság eredménye, a kiadványok terjedelme, az utolsó tíz év alatt (1884–1893) megkétszereződött, 20 ívről 40 ívre gyarapodott, s a negyedévi füzetek havi folyóirattá növekedtek.

Alighogy az új kezdet megindult, az 1893. június 14-i rendkívüli szakosztályi közgyűlésen Szinnyi József lemondott a titkári szerkesztői tisztségéről, mivel a budapesti egyetemre az uralatláji nyelvészet rendes tanárává neveztetett ki. Széchy Károly meleg szavakkal méltatta Szinnyi József érdemeit, ki a folyóiratot rövid tartamú működése alatt is a tudományos közvéleménytől elismert magas színvonalra emelte s ezért háláját a közgyűlés jegyzőkönyvben örökítette meg. Ugyanez a közgyűlés mindjárt meg is választotta az új titkár-szerkesztőt *Szádeczky Lajos* egyetemi tanár személyében,⁴⁹ aki köszönetében kijelentette, hogy fő törekvése a folyóirat színvonalának megtartására, sőt fejlesztésére és emelésére fog irányulni.⁵⁰ Így az 1893. évi szeptemberi (VII.) füzetet már dr. *Szádeczky Lajos* titkár jegyezte, aki a folyóirat valamennyi szerkesztője közül leg-hosszabb ideig, 1905 végéig, tehát 12 és $\frac{1}{2}$ évig vezette az Erdélyi Múzeumot.

⁴⁷ Erdélyi Múzeum, 1892. 85. l.

⁴⁸ Erdélyi Múzeum, 1892. 87. l. 245. l.

⁴⁹ A közgyűlés kisebbsége Széchy Károly mellett foglalt állást.

⁵⁰ Erdélyi Múzeum, 1893. 431. l.

Az új időszak mindenekelőtt olvasóközönséget akart sorakoztatni az Erdélyi Múzeum mögé. Sok fáradozással járó, kitartó küzdelemre elszánt célkitűzés volt ez abban az időben, amikor a vidéki folyóirat és tudományos társaság igen nehéz s fölötté hátrányos helyzetben vergődött. Az irodalmi és tudományos élet főere az ország szívében lüktetett, az írók és tudósok Budapestre sereglettek, mindenki onnan várt irányt, ítéletet és elismerést. Az irodalom és tudomány iránt érdeklődő csekély számú közönségnek a szeme is Budapesten függött. Onnan tudta meg, hogy mit kell olvasnia, s kit kell a kiválóbb írók és tudósok közé soroznia. Egészen kivételes tehetség volt az, akinek hírneve nem Budapestről áradt szét az akkori egész Magyarországon.⁵¹ Ez a jelenség egészen szembeszökően mutatkozik az Erdélyi Múzeumnak az 1874—1891 között megjelent 17 évfolyamán. A közönséggel annyira nem tudott kapcsolatot találni, hogy tagsági illetékképpen s cserepéldányban másfélszáz körül küldözgették szét ebben az időben a folyóiratot, s volt esztendő, amikor mindössze egyetlenegy valóságos előfizetőt számlált. Ezért az egész időszakon át megszakítatlanul harsogott a panasz és a szemrehányás a nagyközönségnek a tudományos törekvések iránt tanúsított közönyössége és érzéketlensége miatt. Súlyos kórtünetnek a megnyilvánulása volt ez. A materializmus tartotta fogva a lelkeket, a magasabb eszmények iránt a lelkesedés tüzet fogni nem tudott. Ez a korszak a tudományt is csak abból a szempontból nézte és becsülte, hogy mennyiben szolgálja az élet nélkülözhetetlen szükségleteinek a kielégítését. Ekkor kezd a napisajtó az egyetlen táplálék lenni, s a hírlapokon kívül legfőljebb még a szórakoztató könnyű irodalom tudott széles köröket meghódítani. A tudomány és a tudósok csak távoli tiszteletben részesültek.⁵²

Ilyen körülmények között csakugyan nem kis feladat volt betörni a közönyösség mezejére, érdeklődést kelteni és olvasókat szerezni. 1892-ben és 1893-ban a központ részéről 1800 forint évi támogatásban részesült az Erdélyi Múzeum, s ugyanakkor alig 200 forintot tett ki az az összeg, amely tagdíjakból, előfizetésekből és a nyomtatványok eladásából befolyt. Az Egyesület 1894-re azonban kénytelen volt 300 forinttal csökkenteni a folyóirat segélyét, s ez is arra késztette a szakosztályt és a szerkesztőt, hogy a taggyűjtés terén fejtsen ki nagyobb tevékenységet s így biztosítsa a szellemi működés anyagi föltételeit. Ezért 1894-ben az Erdélyi Múzeum utolsó tíz évfolyamának a tartalomjegyzékét kinyomtatta s 500 példányban küldötte szét az egész ország művelt közönségéhez. Egyúttal felhívást intézett a szakosztály tagjaihoz, hogy a folyóirat eddigi terjedelmének fenntartása és továbbfejlesztése érdekében igyekezzenek ismerőseik, barátaik körében új tagokat gyűjteni.⁵³ Azonkívül lépéseket tett a szakosztály, hogy a közoktatásügyi minisztérium az Erdélyi Múzeumot a középiskoláknak

⁵¹ Erdélyi Múzeum, 1892. 23. l.

⁵² Erdélyi Múzeum, 1901. 291. l.

⁵³ Erdélyi Múzeum, 1894. 119. l. Vö. 1893. VII. f. borítéklapja.

megvételre ajánlja. A minisztérium teljesítette is a kérést, de az ajánlásnak alig volt valami eredménye. A buzgó tevékenykedés ellenére is a haladás nagyon lassú menetben tartott előre. Az 1895. január 16-i közgyűlés elnöki megnyitója kénytelen volt megállapítani, hogy Magyarország 130 városának csak harmadrészébe jut el a folyóirat tagsági illeték vagy előfizetés címén, s egyetlen példánya sem jár olyan városokba, mint pl. Szeged, Kecskemét, Sopron, Győr, Eger, Kalocsa stb. Bár a terjesztés észrevehető eredménnyel járt, 1895-ben a folyóirat számadása hiánnyal zárult. Ez a szerkesztőt arra a javaslatra készítette, hogy a vidéki tagok tagsági és előfizetési díja 2 forintról 3 forintra emeltesse. Ez azért is méltányosnak látszott, mivel az Erdélyi Múzeum, még a Természettudományi Társulat közlönyét sem véve ki, az ország legolcsóbb tudományos folyóirata volt, s az 1500 forint központi áldozatkészség azt jelentette, hogy az Erdélyi Múzeum 1—1 példánya önköltségi áron 5 forintba került az Egyesületnek,⁵⁴ vagyis a szakosztály tagjai felerészben sem viselték a kiadási költségeket.

A szakosztálynak az az igyekezete, hogy taggyűjtéssel mélyebb gyökeret verjen a művelt nagyközönség rétegeiben, csakugyan számbavehető sikerrel járt. Az előbbi időszak 160-as példányszáma 1896-ig 400-ra, 1897-ben 500-ra emelkedett, s 1898-ban ötödfélszáz tagsági, csere- és tiszteletpéldány ment szét. Ez már egy országos tudományos társulatnál is számottevő mennyiséget jelentett. Pusztán toborzó messterkedésekkel nem lehetett volna ezt az eredményt elérni, ha ugyanakkor a folyóirat belső szerkezete is nem igazodik az alkalmosszerűséghez és a terjedés külső követelményeihez. A Szinnyeitől megvont keretekben Szádeczky Lajos szerkesztősége alatt végleg kialakult az Erdélyi Múzeumnak az a formája, hogy a változatosság érdekében lehetőleg rövid értekezésekre törekedett, a magyar és a külföldi irodalomból évenként átlag 40 könyvet ismertetett, a különfélék rovatában apróbb közleményeket és alkalmosszerű érdekességeket közölt, a nevezetesebb folyóiratokat számontartotta, az új könyvek jegyzékét adta s hivatalos értesítőjében a szakosztályra vonatkozó közleményeket tette közzé. A 90-es évek közepén már az erdélyi részekben a bölcsészeti szaktudományok körébe vágó irodalmi és tudományos működés középpontja, s országos hírével általában az Erdélyre vonatkozó tudományos dolgozatok gyűjtőhelye lett.⁵⁵ Munkatársai sorába a bölcsészet-, nyelv- és történettudomány kiváló szakművelői csoportosultak, nemcsak Erdélyből, hanem az egész Magyarországról, sőt annak határán túlról is, Londontól Bécsen át Bukarestig.⁵⁶ Többé-kevésbé kezdett megvalósulni a szakosztálynak az a hagyományos törekvése, hogy Erdély fővárosát tudományos irodalmi gócponttá alakítsa s annak középpontjává az Erdélyi Múzeumot tegye.⁵⁷

⁵⁴ Erdélyi Múzeum, 1896. 87. l.

⁵⁵ U. o. 1897. 111. l.

⁵⁶ U. o. 1897. 112. l.

⁵⁷ U. o. 1894. 122. l.

De nemcsak anyagi és erkölcsi téren figyelhetjük meg a nagy föllendülést, hanem az erdélyi tudományos öntudat elmélyülésének a jeleit is örömmel vesszük észre. A mult kegyelete, az alapítók szándékának és szellemének tiszteletben tartása vezető elvként kezd érvényesülni. „Bérces hazánkban még sok a felkutatni, összegyűjteni való, — figyelmezteti a szakosztályt Szamosi János közgyűlési megnyitója 1899. március 6-án,⁵⁸ — még sokat kell magyarázni, ismertetni, még igen sok dolgon lehet okulni.“ Az az őszinte törekvés hatja át ebben az időben az Erdélyi Múzeumot, hogy nevének és rendeltetésének megfeleljen. A tiszta tudományművelésre törekedett ugyan, de a nemzeti eszmények ápolását sem tévesztette szem elől, s ehhez híven mindenen fölött magyar és főképen erdélyi kívánt lenni.⁵⁹ Ezt a törekvését illetékes ítélok nem egy elismerő nyilatkozata méltányolta és lelkesítette buzdításával. Az a régebbi jogos kifogás, melyet a 80-as években és a 90-es évek elején hangoztattak egyesek, hogy az Erdélyi Múzeum Erdéllyel magával kevesebbet foglalkozik, mint az alapítók szándékai megkívánják, teljesen elnémult, s a tudományos közvélemény kénytelen volt elismerni, hogy a földrajzi határok közé nem szorítható tudományágak művelésén kívül elsősorban Erdélyre, annak történetére, nyelvészeti, irodalmi, régészeti, művelődés- és műtörténeti kérdéseire, s általában arra a főcélra fordítja figyelmét, melyet az Egyesület alapszabálya a „honismeret“ kifejezéssel jelöl meg.⁶⁰

A tárgyalt időszak 139 füzetből álló 14 évfolyamában 520 íven (8324 l.) 1227 közlemény látott napvilágot, tehát háromszor annyi, mint a megelőző 17 kötetben. Elsősorban magyar irodalomtörténeti, itt-ott váltakozva világirodalmi vonatkozásokkal, azután magyar történeti és művelődéstörténeti értekezések tartalmazsítják az évfolyamokat. Nyelvészeti kérdések, bár ritkábban, szintén felvetődnek. Több ízben értékes népköltészeti közleményeket olvasunk folyóiratunk lapjain. Szórványosan jelentkezik a néprajzi tanulmány, sőt van olyan évfolyam (1899), amikor határozottan előtérbe nyomul. Tekintélyes helyet foglal el továbbá a régészet s benne néhány világhírű lelet ismertetése. Általában a történeti irány uralkodik s az erdélyi vonatkozások feldolgozása ad különös színt neki. Hangsúlyosan emelkedik ki a honismeret: a tartalomnak több mint a háromnegyed része erdélyi tárgyból, erdélyi történeti, nyelvészeti, irodalmi, műtörténeti közleményből tevődik össze. Azután erdélyi nemzet történeti, színeszet- és sajtótörténeti adatok, családtörténeti okmányok, oklevelek, forrásmunkák közlése, régi erdélyi írók emlékének felelevenítése és irodalomtörténeti emlékek kiadása teszi rendkívül gazdaggá és nagyértékűvé ennek az időszaknak a pozitív adatgyűjtésre nagy gondot fordító szorgalmas munkásságát. A honismertető anyagon kívül értékes tanulmányokat olvashatunk továbbá az ókori klasszikus irodalmak köré-

⁵⁸ Erdélyi Múzeum, 1899. 182. l.

⁵⁹ U. o. 1902. 287. l.

⁶⁰ U. o. 1900. 180. l.

ből, fordításokat a görög és a római remekírókból. Szórványosan itt-ott jogtudományi, filozófiai, esztétikai, neveléstörténeti és kritikai értekezések köthetik le figyelmünket. Nincsen olyan kötet, amelyben nem találunk beható tanulmányokat a románság multjáról, történetéről, irodalmáról és néprajzáról. Az erdélyi százszok története és irodalma szintén figyelemben részesült. Ezeken kívül százszámra menő irodalmi és kritikai szemle a magyar és a külföldi tudományosság területéről, s az apróbb közlemények gazdag sora teszi változatossá az évfolyamokat. Végül nagybecsű okmánytáraknak tekinthetők azok a minden kötetben olvasható pontos és részletes beszámoló jelentések, amelyek az Egyesület életéről s a szakosztály működésének nevezetes mozzanatairól nyújtanak adatszerű tájékoztatást. A közleményeknek nemcsak a tekintélyes száma, hanem a belső értéke is széles körökben keltett elismerést és szerzett az Erdélyi Múzeumnak a tudományos közvéleményben rangot és hírnevet. Szinte már túlnőtt a szakosztály keretein. Míg az előbbi időszakban kizárólagosan a szakosztályban elhangzott előadások lerakódó helyéül szolgált, most sok olyan dolgozat került az Erdélyi Múzeum évfolyamaiba, amely sem a szakosztálylyal, sem az Egyesülettel, sem Erdéllyel össze nem függött. Ez azonban természetes következménye volt annak, hogy a 40 éves folyóiratot egyedül a szakosztályi munkálkodás megtölteni nem tudta.

Az egykoruak helyesen látták, — ezt ma megállapíthatjuk, — hogy az Erdélyi Múzeum ebben az időszakban olyan hézagpótló munkát végzett, amely számottevő lesz a jövő nemzedék előtt is. A jó igyekezet és az ügyszeretet elismerését, melyet akkor a jövőtől kívántak,⁶¹ ma készségesen meg kell adnunk a szerkesztőnek és a munkatársak neves csoportjának, akiknek a sorából megemlíthetjük ezeket a neveket: Brassai Sámuel, Bayer József, Binder Jenő, Felméri Lajos, Erdélyi Pál, Ferenczi Zoltán, Gyalui Farkas, Hegedüs István, Kanyaró Ferenc, Pecz Vilmos, Szádeczky Lajos, Márki Sándor, Wertner Mór, Bálint Gábor, Jankó János, Lindner Gusztáv, Veress Endre, Versényi György, Balogh Arthur, Cserép József, Gopcsa László, Thallóczy Lajos, Csengeri János, Finály Gábor, Gál Kelemen, Veress Ignác, Ürmössy Lajos, Gombos F. Albin, Orosz Endre, Thury József, Kelemen Lajos, Sebestyén Gyula, Schneller István, Vikár Béla, Hermann Antal, gr. Kúun Géza, Moldován Gergely, Cs. Papp József, Téglás Gábor, Török István, Lukinich Imre, Komáromy Andor, Rácz Lajos, Szász Zsombor, Erdélyi Károly, Kiss Ernő, Bárány Gerő, Kristóf György, Perényi József, Petri Mór, Pap Domokos, Görög Ferenc, Jászai Rezső, Nielsen Konrád, Baros Gyula, Gálos Rezső, Király Pál, Horger Antal.

Az már szinte természetes velejárója a nagy lendületnek, hogy egyszerűen csak nehézségek kezdik lassítani a pálya felfelé ívelését. A válság jelei a századforduló éveiben jelentkeznek először. Bár ebben az időben 4.000 korona segélyt kapott az Erdélyi Múzeum az Egyesület-

⁶¹ Erdélyi Múzeum, 1900. 181. l.

től, a szerkesztő egyre-másra panaszosan emlegeti, hogy az életviszonyok megnehezédése, a gazdasági és kereskedelmi pangás miatt a tagdíjak nem folynak be s magától az anyaegyesülettől sem lehet remélni az évi átalány felemelését, mert az is pénzügyi bajokkal küszködik.⁶² Amikor a közgyűlés a szerkesztő 300 forintos tiszteletdíját a terhes munkára való tekintettel föl akarta emelni, a nehéz pénzügyi helyzetre való tekintettel maga a szerkesztő emelt szót a javaslat jóváhagyása ellen.⁶³ Zilált anyagi viszonyokra mutat az is, hogy míg az Akadémia és a Történelmi Társulat ívenként 80 koronát juttatott a szerzőknek, az Erdélyi Múzeum csak 50 koronát tudott fizetni, sőt 1902-ben kénytelen volt úgy határozni, hogy csak az első ívet részesíti 50 korona tiszteletdíjban, a többit csupán 30 koronával díjazza.⁶⁴ Egy év múlva azonban visszaállott a 48 koronás tiszteletdíj.⁶⁵ Lát-szik ezekből a jelenségekből, hogy a legnagyobb igyekezettel sem sikerült szilárd alapra helyezni a folyóiratot. Az egyre rosszabbá váló anyagi helyzet 1902-ben mutatja az első megrendülést, amikor az évi zárószámadás 300 korona hiányt tüntetett föl s a mostoha viszonyok miatt ugyanakkor az Egyesület kénytelen volt 400 koronával csökkenteni az átalányt.⁶⁶ Az egyensúly megtartása érdekében a személyi illetékek leszállításán kívül a folyóirat terjedelme is 5 ívvel kisebbedett. Ebben az időben 450-es példányszámban jelent meg az Erdélyi Múzeum: ebből 300 fizető tag volt, a negyedik száz az Egyesület alapító, igazgató és rendes tagjai sorából s a csereviszonyban levő egyesületekből került ki.⁶⁷ Némi javulás után 1905-ben, a tárgyalt időszak utolsó esztendejében, ismét megviselte az Erdélyi Múzeumot az a körülmény, hogy az anyaegylet az évi támogatást 22%-kal leszállította. A tagdíjhátralékok tetemes összege miatt is a folyóirat terjedelmét az előbbi évhez képest újból 6 ívvel kellett csökkenteni, s a helyszűke a szerkesztőt arra kényszerítette, hogy több értékes dolgozatot visszaküldjön a szerzőknek.⁶⁸

De nemcsak anyagi természetű bajok nyugtalanították ebben az időben a folyóirat csendes működését. Elvégre csökkentett terjedelemben is a 30—32 ív keretei között még mindig szép munkásságot lehetett volna kifejteni. Az Erdélyi Múzeum nyugodtan fejlődő életébe a pénzügyi nehézségeknél jóval zavaróbban szólt bele az a nagy vita, mely az 1900-as évek elején az Egyesület hivatása és rendeltetése körül a szakosztályok és a gyűjteménytárak igazgatói között keletkezett. A folyóirat eltávolodása s 1874. óta folyton nagyobb szakadékká mélyülő elkülönülése a múzeumi táruk tudományos érdekeinek a szolgálatától,

⁶² Erdélyi Múzeum, 1901. 292. l.

⁶³ U. o. 1898. 128. l.

⁶⁴ U. o. 1902. 287. l.

⁶⁵ U. o. 1903. 333. l.

⁶⁶ U. o. 1902. 288. l.

⁶⁷ U. o. 1903. 327. l.

⁶⁸ U. o. 1905. 508. l.

másrészt szakosztályi kapcsolatának a meglazulása s általában a Múzeum-Egyesület jellegének csak a névleges érvényesülése, továbbá a kor tudományos törekvéseiben a múzeumi munka jelentőségének erőre kapása a múlt század utolsó évtizedében évről-évre az ellentétek kiéleződése és kirobbanása felé sodorta az Egyesület életét és az ütközőpontban álló Erdélyi Múzeumot. Apáthy István és társai 1904. márciusában az alapszabályok átdolgozása céljából olyan tervezetet nyújtottak be a központi választmányhoz, amely azt akarta, hogy az Erdélyi Múzeum-Egyesület eddigi szervezetét megváltoztassa, a szakosztályokat a kiadványaikkal együtt megszüntesse, s az eddigi széleskörű tudományos és irodalmi munkásságot a gyűjteményes táruk kebelében szervezett új kiadványokkal a táruk ismertetésére korlátozza.⁶⁹ Az Erdélyi Múzeum szerkesztője, Szádeczky Lajos, erre hosszabb tanulmányban fejtette ki, hogy a múzeumi táruk nem önálló szervek, hanem csak eszközök azzal a rendeltetéssel, hogy a tudományos működést elősegítsék és szolgálják.⁷⁰

Az Apáthy-féle indítvány a szakosztály körében nagy ellenhatást keltett. Ez megnyilvánult abban is, hogy a központi igazgató választmány szótöbbséggel az új tervezet mellőzését határozta el, mivel az 1859-i alapszabályokat úgy értelmezte, hogy az Egyesületet az alapítók szándéka nem múzeumi holtkincsek gyűjtésére, hanem tudományos munkálkodás végett hívta létre, nevezetesen „a honismeretre vonatkozó tudományokról értekezletek és felolvasások tartására“, „működésének eredményei havi-, akár kötetlen füzetekben vagy évkönyvekben közzétételére“, sőt „tudományos pályakérdések kitűzésére s a honismeret terjesztő tudományos munkák kiadásának segítésére“.⁷¹ A másik párt, amely új alapszabályokkal az Egyesületet a múzeumi alapra akarta visszahelyezni, szintén nem volt hiányában a maga álláspontját támogató érveknek, s azt vitatta, hogy az Egyesület eredeti alapgondolata a múzeumi cél volt, csakhogy ez lassanként teljesen háttérbe szorult, amikor az Erdélyi Múzeum-Egyesület az 1872-ben felállított egyetemmel került kapcsolatba. Azok a tudományos erők, akiknek a kezébe jutott a gyűjtemények kezelése, az akadémikus gondolatot részesítették előnyben, s így lassanként előállott az a helyzet, hogy a múzeum vezetői maguk sorakoztak az akadémiai törekvések élére. Ezzel együttjárt, a kétféle foglalkozás lélektana szerint, a múzeum elhanyagolása, mert — nem számítva az anyagi előnyöket, — könnyebb volt az akadémikus szereppel kitűnni, mint a csendes és önfeláldozó múzeumi munkában találni gyönyörűséget. Az utódok tárgítottak az alapítók felfogásán, s abba a tévedésbe estek, hogy a tudomány szolgálatára a múzeumnak akadémikus szervezetet kell öltetnie. Ez 1884-ben következett be, amikor a szakosztályok megszervezésével tudományos irányú társasággá alakult át a Múzeum-Egylet. Ez az akadémiai szer-

⁶⁹ Erdélyi Múzeum, 1904. 168. l.

⁷⁰ U. o. 1904. 152—160. l.

⁷¹ U. o. 1905. 294. l.

vezet elvonta a gyűjteményektől az anyagi erőt, folyóirata s a szakosztály a múzeumi szervekkel nem tudott eleven tudományos kapcsolatot találni, mivel sem az egyik, sem a másik nem támaszkodott a múzeum gyűjteményeire s nem tartotta szem előtt az alapítás alapelveit. Így évtizedek alatt a múzeumi élet mind jobban zsugorodott, s valósággal kiesett a világ fogalmából, ezzel szemben az akadémikus szervezet mind jobban terebélyesedett s nyomasztóan elhatalmasodott az Egyesületben.⁷²

Ez a jelenség adatszerűleg is bizonyítható. Az Erdélyi Múzeumnak az 1884-től 1904-ig terjedő évfolyamaiban mindössze 7 olyan cikk jelent meg, amely a hozzá közeleső két gyűjtemény anyagára vonatkozott. Ez idő alatt összesen 375 nagyobb cikket, tanulmányt, értekezést véve számba, a szorosabban vett elsőrangú feladatot, a múzeumit, csak 7 cikk szolgálta, míg a távolabbit, a tudományt 368 dolgozat táplálta. Ebből Erdélyre 171, Magyarországra 116, a külföldre 78 esett. A kiadványok tehát nem támaszkodtak a múzeum gyűjteményeire, nem kapcsolódtak a táruk érdekeibe, az alapításkor megállapított elvet nem tartották szem előtt.⁷³ A Múzeum-Egyletnek pedig, ha hívatásának meg akar felelni, a múzeum anyagát ismertetve, földolgozva, közzétéve, esetleg ki is adva kell, a munkafelosztás elve szerint, művelnie a tudományt. Ilyen tudományos munkásság lebegett gróf Mikó Imre és társai előtt, amikor a nemzeti múlt és a honismertetés érdekében való dolgozást sürgették.⁷⁴ Az Erdélyi Múzeum tehát nem arra való, hogy az egyetem tanárai a tárukkal semmi összefüggésben nem álló munkásságuk céljaira használják, hanem az a rendeltetése, hogy a múzeumi anyagot napfényre hozza s az elrejtett értékeket a tudomány eleven tényezőivé tegye.

A súlyos érvek ellenére is az akadémikus párt megmaradt a maga elvi álláspontja mellett. „Nem könyveket, köveket, bogarakat stb. akartak a nagynevű alapítók összegyűjteni, hanem tudományos életet ébreszteni, szellemi érintkezést létrehozni“, — mondotta Szamosi János szakosztályi elnök az 1904. május 28-i közgyűlésen, s egyszersmind ünnepélyesen kijelentette, hogy csak addig lesz az Egyesület tagja, míg az a régi szelleméhez, hagyományaihoz hű marad.⁷⁵ A harc a két fél között annyira kiélesedett, hogy Szádeczky Lajos szerkesztő az 1904. március 20-i közgyűlésen egyesületi titkári állásáról lemondott,⁷⁶ s évi jelentését a kedvezőtlen jövő lehangolt érzésével zárta.

⁷² Erdélyi Múzeum. 1905. 336. l. (Erdélyi Pál).

⁷³ U. o. 1905. 343. l.

⁷⁴ U. o. 1905. 345. l.

⁷⁵ U. o. 1904. 356. l.

⁷⁶ U. o. 1904. 213. l.

VI.

1906—1917.

1906-ban lényeges változás történt mind az Egyesület, mind az Erdélyi Múzeum életében: az akadémiai és a muzeális irányzat elsőbbsége körül az 1902. óta folyó elvi küzdelem az utóbbi győzelmével ebben az évben lezárult és nyugvópontra jutott. Az 1906. január 1-én érvényessé vált új alapszabály a böcsészeti szakosztály rendeltetéséül azt tűzte ki, hogy az Erdélyi Múzeum-Egyesület könyvtárának, levéltárának és régiségtárának az anyagát a honismeret előmozdítására feldolgozza s folyóiratát is ennek a célnak a szolgálatába állítsa. Ezeket az elveket a böcsészeti szakosztály közgyűlése 1906. január 28-án életbe léptette s ugyanakkor a szakosztály titkárává, akinek feladatkörébe tartozott a folyóirat és a szakosztályi kiadványok szerkesztése, az akadémikus irány legádázabb ellenfelét, *dr. Erdélyi Pál* könyvtárigazgatót, választotta meg. Kétségtől furesa helyzet keletkezett, mert az akadémikus szervezet igazgatásával megbízott Erdélyi Pálnak az lett a feladata, hogy a szakosztály működését és a folyóiratot eddigi tág területéről a muzeális célgondolat szűkebb korlátai közé szorítsa. Az Erdélyi Múzeumnak az 1906-tal kezdődő és 1917-tel lezáródó 11 kötete csakugyan föltűnően különbözik az előbbi időszakok évfolyamaitól.

A változás mindjárt szembetűnően megnyilatkozott nagyobb formájában és egész külső megjelenésében. Az eddigi 8-r formáról a 4-r alakra tért át, hogy szélesebb tükrével a múzeumi érdekeknek eleget tehessen, s az „Erdélyi Múzeum” cím alatt ez a hosszú felirat magyarázta a folyóirat tudományos iránykörét: „A Böcsészet-, Nyelv- és Történettudományi Szakosztály, az Erdélyi Nemzeti Múzeum könyvtára, Érem- és Régiségtára közlönye”. Az új utat még az is jelezte, hogy folytatólagos kötet számozással ugyan (XXIII. k.), de „Új folyam I. kötet” kitéttel indult új korszakot kezdeni az Erdélyi Múzeum 1906-ban.

Az új folyam I. kötetében két jelentősebb vonás köti le a figyelmet: az egyik az, hogy főképen a felolvasó ülések anyagára támaszkodott, a másik pedig az, hogy az Egyesület gyűjteményeihez, nevezetesen a könyvtárhoz, levéltárhoz, kéziratárhoz s az érem- és régiségtárhoz szorosabban kapcsolódott, vagyis külső formájában és belső berendezésében egyaránt azokat az igényeket kívánta kielégíteni, amelyeket iránta a tudományosan működő szakosztály, meg a tudomány szolgálatára rendelt gyűjtemények feldolgozása joggal formálhatott. Kétségbenvonhatatlan, hogy több évtizedes iránykeresés és próbálkozás után ebben az időszakban és Erdélyi Pál szerkesztésében vált az Erdélyi Múzeum a hivatását és rendeltetését legjobban megközelítő, valóságos múzeum-egyesületi folyóirattá. Szoros egységét az Egyesület gyűjteményeivel a szerkesztő azzal is éreztetni kívánta, hogy a szakosztályi üléseken elhangzott előadások közlönyéül tekintette s

benne a gyűjtemények tudományos anyagának a feldolgozására arányos teret biztosított. Ezt a viszonyt a borítéknak a könyvtárra és a régiségtárra vonatkozó állandó közleményei is kifejezésre juttatták. A folyóirat alakjának változását, a szélesebb tükröt és a nagyobb formát, szintén a múzeumi érdekek tette szükségessé. A szakosztályi és a múzeumi cél természetesen kapcsolódott azzal a törekvéssel, hogy a folyóirat beilleszkedjék az egész magyarság tudományos világába, de mindig úgy, mint az Erdélyre vonatkozó kérdések képviselője.

Ezt a célt és működési tervet igazolta a folyóirat első új évfolyama a 8 szakosztályi felolvasást, 9 könyvtári és 5 régiségtári közleményt tartalmazó anyagával. Év végén a szerkesztő meglelégedéssel állapította meg, hogy „a folyóirat ellen panasz nem merült föl, ellenben úgy kiállítás, valamint színvonala tetszéssel találkozott”.⁷⁷ Az évfolyam első két száma a választmány határozatából 1.000—1.000 példányban készült: tagoknak és előfizetőknek ebből 529 példány került szétküldésre, a többi mutatóványul, részben ismertetés céljára szolgált. A folyóirat olvasóköre tehát kétségtől tagult, bár terjedelme az előbbi időszak átlagos 35 ívével szemben most 28-ra csökkent. Az anyagi erők fogyatékossága miatt Erdélyi Pál a szerkesztést tiszteletdíj nélkül végezte,⁷⁸ s általában mindazok, kik a szerkesztésben és az ügykezelésben résztvettek, meglelégedtek a teljesített kötelesség jutalmazó tudatával.⁷⁹

Az új folyam első évében az Erdélyi Múzeum 5 füzetben jelent meg, 1907-től kezdve 1914-ig évi 6 füzetben állandósult s átlagos terjedelme 25—28 ív között mozgott. A következő évben már közel 600 példányban (590) ment szét, tehát örvendetesen gyarapodott a tagok és az előfizetők száma. A folyóirat további megerősödését mutatja, hogy 1908-ban 700, 1909-ben 800 példányban jelent meg, s bár ugyanakkor évi 2.200 korona átalányt nyújtott az Egyesület s a jog- és társadalomtudományi szakosztály is saját működési eredményeinek a kiadásához egyesületi javadalmából hozzájárult,⁸⁰ az évfolyamok hiánnyal zárultak s a nagy anyagi nehézségekkel küszködő Erdélyi Múzeum ingatag költségvetési alapon állott. A szerkesztő buzgalma az évi 2.200 korona átalányhoz még 1.000 korona államsegélyt és 1.000 korona hirdetési bevételt szerzett, s jóllehet ő maga a szerkesztői tiszteletdíjat nem vette igénybe, csak hogy a munkatársakat díjazhassa s a terjedelmet tarthassa, a legnagyobb igyekezettel sem tudta a folyóirat hagyományos hiányát eltüntetni.⁸¹ 1910-ben, majd 1913-ban eredménytelen maradt az államsegély fölemelésére tett kísérlete,⁸² e miatt az évfolyamok megsoványodtak s a tudományos célok következetes keresztvitelében is ernyedtségek mutatkoztak.

⁷⁷ Az E. M. E. Évkönyve, 1907. 97. l.

⁷⁸ Az E. M. E. Évkönyve, 1907. 41. l.

⁷⁹ Az E. M. E. Évkönyve, 1907. 99. l.

⁸⁰ Az E. M. E. Évkönyve, 1909. 11. 81. l.

⁸¹ Az E. M. E. Évkönyve, 1910. 81. l.

⁸² Az E. M. E. Évkönyve, 1910. 94. l. 1914. 91. l.

Kezdetben jól és zavartalanul ment minden. A múzeumi tudatos munka oly gazdag anyagot vetett felszínre, hogy részére még két folyóirat sem lett volna elég, a felolvasó ülések pedig úgy ontották a dolgozatokat, hogy közzétételüknek csak korlátozott mértékben lehetett megfelelni. A múltó évekkel az Erdélyi Múzeum egyre jobban megerősödött abban a helyes irányában, hogy a szakosztály üléseinek tudományos eredményeit közreadta s a körébe tartozó gyűjteményeket szolgáltatta a bennük felhalmozódott emlékek ismertetésével, részben a folyó munkák közlésével. Így rendeltetéséhez híven muzeális és erdélyi maradt, s éppen ezzel a jellegével olyan folyóirattá súlyosodott, melyet a tudomány területén mindenütt ismertek és mindenfelől felkerestek.⁸³ Gondos terjesztése és értékes tartalma országos súlyt biztosított számára.⁸⁴

A virágzás azonban hervadni, a lendületes fejlődés csakhamar hanyatlani kezdett. Az 1909. január 11-én tartott szakosztályi tisztújító közgyűlésen az a nevezetes változás történt, hogy Erdélyi Pál három évig viselt titkári tisztétől megvált, a folyóirat szerkesztését azonban továbbra is megtartotta. Ez kifejezése volt annak a bizalomnak és elismerésnek, amellyel működését a szakosztály értékelte. Erdélyi Pál lemondásának az indítéka a kettős tiszt terhe volt, s az a törekvése, hogy szűkebb körre vont munkásságát egészen a folyóiratra szentelhesse. Az Erdélyi Múzeum csakugyan tovább haladt a fejlődés útján: 1909-ben már 750 példányban jelent meg, s tudományos színvonala, kritikai irányának komolysága széles körben olyan tiszteletet és megbecsülést ébresztett, amely továbbra is a legszebb reménnyel és várakozással töltötte el a szakosztályt.⁸⁵ Tudományos erejének bizonyítéka volt az a 11 ívnél nagyobb terjedelmű füzet is, amelyet 1909-ben dr. Pósta Béla tízéves érem- és régiségtári igazgatóságának a megünneplésére bocsátott ki barátai és tanítványai dolgozataiból. Ugyanakkor azonban az egyre fokozódó és meg nem szüntethető anyagi nehézségek miatt nyilvánvalóvá kezdett válni, hogy a vállalt feladatokat és célkitűzéseket, melyeket a szerkesztő az új folyam elé tűzött, szűk terjedelmével az Erdélyi Múzeum megoldani és megvalósítani nem tudja. Kapcsolatai a szakosztállyal évről-évre lazábbá szakadoztak, mivel a folyóirat nem tudott közzétenni minden felolvasott dolgozatot, de a miatt is, hogy egyre gyérebben hangzottak el olyan előadások, amelyek tudományos értékkel gyarapíthatták volna a folyóirat hasábjait. A kedvezőtlen mozzanatok közé tartozott az is, hogy az 1911. március 26-i közgyűlés a folyóirat szerkesztőjét az Egyesület főtitkárává választotta meg. Erdélyi Pál ebben a minőségében is megtartotta a folyóirat szerkesztését, s ez még tovább lazította az Erdélyi Múzeumnak a bölcsészeti szakosztállyal való kapcsolatát, mivel a folyóirat főtitkár-vezetőjének most már nem egy szakosztály szempontjait,

⁸³ Az E. M. E. Évkönyve, 1908. 87. l.

⁸⁴ Az E. M. E. Évkönyve, 1909. 11. és 80. l.

⁸⁵ Az E. M. E. Évkönyve, 1910. 80. l.

hanem az egész egyesület érdekeit kellett képviselnie és szem előtt tartania.

A baj gyökere tulajdonképpen abban rejlett, hogy muzeális irányban olyan tág kört szabott maga elé, amelyet lehetetlen volt beszorítani a folyóirat korlátozott terjedelmébe. 1906-ban az új irány azzal a reménykedéssel indult el, hogy a bölcsészeti szakcsoportba tartozó összes tudományágakon kívül nagyobb teret biztosít a könyvtár és a régiségtár köréből eredő dolgozatoknak. Előre lehetett látni, hogy a feladatkörök szétfeszítik a szűk kereteket, ezért Erdélyi Pál már beköszöntő soraiban annak a kívánságának adott kifejezést, hogy a célul kitűzött kör minél hamarabb szűkebbre szoruljon. Egyelőre azonban ez nem történt meg, sőt az 1906-ban megalakult jog- és társadalomtudományi szakosztály is az Erdélyi Múzeum vendége lett, s így a folyóirat annyi tudományágot ölelt fel, hogy ellátásukra öt folyóirat sem lett volna elegendő. Most már két szakosztály és két tár várta az Erdélyi Múzeumtól igényei kielégítését. A helyzet egyre szorongatóbbá vált, s mind élénkebben és hevesebben kopogtatott az a vágy, hogy a folyóirat a nyomasztó teher alól felszabaduljon. Némi megkönnyebbülés 1908-ban állt be, amikor a jog- és társadalomtudományi szakosztály önállósította kiadványait, s így a tőle eredő tanulmányok és cikkek kiestek az Erdélyi Múzeumból. Ez a tehermentesítés voltaképpen veszteségszámba ment, mert egy árnyalattal szegényítette a folyóiratot, bár ugyanakkor a tudományos feladatok és teendők elkülönülése az Egyesület gazdagodását emelte. Két évvel később, 1910-ben, az érem- és régiségtár tette meg ugyanezt a lépést, amikor a maga múzeumi anyagának tudományos közlésére évi 20 ív terjedelemben Pósta Béla szerkesztésében önálló folyóiratot indított.⁸⁶ Az Erdélyi Múzeum így rövid idő alatt két rajt bocsátott ki magából: ezek mind a szaktudomány, mind a gyűjtemények, de még inkább az Egyesület tudományos súlyának a szempontjából örvendetes gyarapodást jelentettek, bár kétségtelen, hogy ugyanakkor maga az Erdélyi Múzeum, körének a szűkülésével, sokat veszített színes változatosságából.

Az Erdélyi Múzeum újból válságba jutott. Multjából és fejlődéséből kitetszik, hogy mindig csak rövid időre, átmenetileg tudta megtalálni nyugalmi helyzetét. Előbb elvesztette a jog- és társadalomtudományt, amely 1908 óta időhöz nem kötött füzetekben és kötetekben tette közzé tagjainak a tudományos dolgozatait, majd kiesett köréből a régészeti munkálatok gazdagsága, amely mindig igen értékesen gyarapította az Erdélyi Múzeum évfolyamait. A gyűjtemények közül most már csak a könyvtár és a levéltár maradt a háta mögött,

⁸⁶ *Dolgozatok az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárából.* Az Erdélyi Múzeum címlapján azonban tovább is megmaradt az „érem- és régiségtár közlönye“ kitétel, csak az 1914. évfolyamon került le róla, amikor „a bölcsészeti-, nyelv- és történettudományi szakosztály s az Erdélyi Nemzeti Múzeum könyvtára közlönye“ maradt.

de ennek a két tárnak nem sok hasznát vehette a folyóirat, mivel éppen ebben az időben díszes új épület készült a könyvtár részére, s az átköltözködés, a berendezkedés s a könyvanyag tudományos színvonalú csoportosítása miatt, amely még a világháború éveire is átnyúlt, a könyvtár nem gondolhatott a többi gyűjtemények mintájára⁸⁷ önálló közlőny létesítésére, sőt közleményei is lassan-lassan kezdtek elmaradozni az Erdélyi Múzeum hasábjairól.

Amikor az 1910-es években a folyóirat megint visszakерült oda, ahonnan eredetileg elindult, a bölcészeti szakosztály kizárólagos céljainak a szolgálatába, fölmerült az a gondolat, hogy kívánatos volna, ha az Erdélyi Múzeum általános jellegű tudományos dolgozatokat közölne. A jövőre is irányadó gazdag tapasztalatokkal győzte meg ez az időszak az Egyesületet, hogy a szaktudományok elkülönülése és önállóságra törekvése miatt az Erdélyi Múzeum sohasem elégítheti ki hiánytalanul a különféle szakosztályok és a különböző tárgyú gyűjtemények követelményeit. Egy folyóirat önmagában nem tehet eleget ötféle szétágazó feladatnak. A muzeális lendület összeroppanása, bár kétségtelenül szép eredményekkel öregbítette a folyóiratot és az Egyesület multját, magát Erdélyi Pált is meggyőzte arról, hogy a tisztán tudományos célt szolgáló szakosztályi és muzeális folyóirat helyett sokkal célszerűbb lenne egy olyan általános jellegű kiadványt szervezni, mely az Egyesület nagyon különböző, minden rendű, rangú, állású és műveltségű tagjaihoz igyekeznék közelebb férközni,⁸⁸ s kizárólagosan Erdély politikai, szellemi multjának a feltárására, nyelvének és nyelvjárásainak ismertetésére, földjének és művészetének a leírására törekednék.⁸⁹ Ez a korát megelőző magyarságtudományi eszme, amely végső gyökerében a Mikó Imre gondolatának a kibontása, indítvány formájában az Egyesület központi választmánya elé került, a szükséges anyagi eszközök megszerzésére a kormánynál kísérlet is történt, megvalósítására azonban már nem jutott idő, s így az Erdélyi Múzeum megmaradt addigi keretében, a gyűjtemények és a szakosztály elernyedtt szolgálatában. Az Erdélyi Múzeum tehát megszűnése küszöbén azt a tervet tűzte maga elé, hogy „szolgálni fogja továbbra is a gyűjteményeket és szakosztályát, az időtől várva fejlődést és alkalmat arra, hogy eleget tehessen mindannak az igénynek és jogos kíváncsolomnak, melyet tőle a leggazdagabb tudományos területen álló legnépesebb szakosztály joggal elvárhat és megkíván“, s abban igyekezett dicsőséget keresni, hogy miként eddig, ezután is új tudományos rajokat bocsásson szárnyra⁹⁰ az Erdélyi Múzeum-Egyesület működésének a kiszélesítésére.

A táarakkal és a szakosztállal való kapcsolatok szinte teljes megszűnése közben így érkezünk el az 1914. évfolyamhoz, amely még remé-

⁸⁷ A három természettudományi tár ebben az időben szintén önálló tudományos orgánum fundálására törekedett, V. ö. Az E. M. E. Évkönyve, 1913. 12. l.

⁸⁸ Az E. M. E. Évkönyve, 1912. 94. l.

⁸⁹ Az E. M. E. Évkönyve, 1913. 71. l.

⁹⁰ Erdélyi Múzeum, 1915. 1—6. l.

nyekkel eltelve a rendes keretekben indul, de a világháború kitörése miatt az utolsó füzet papirosa már nem érkezik meg, s csak nagy késéssel tud megjelenni 1 és $\frac{1}{4}$ ív terjedelemben. A megnehezült idők járása a szakosztályi üléseket csaknem megszünteti s a folyóirat eddig virágzó életére, csirázó új törekvéseire is árnyat vet. 1915-ben újból változáson esik át az Erdélyi Múzeum. Ez a változás most csak a formáját érintette. Az 1906-ban megindult új folyam több teret kívánt szentelni a gyűjtemények körében folyó múzeumi törekvéseknek, nagyobb alakban jelent meg tehát, hogy főképen az érem- és régiségtár közleményeinek táblás mellékleteit díszesebben lehessen bemutatni. Az érem- és régiségtár dolgozatainak önállósulásával többé már nem volt szükség erre a nagyobb alakra, így a folyóirat ismét visszatért az 1906. előtti 8-r formához. Ekkor már a sorvadás szomorú jelei mutatkoztak. 1915-ben az Erdélyi Múzeum az évi hat füzetet összevontan csak két füzetben tudta kibocsátani mindössze 15 ív terjedelemben. A háborus viszonyok 1916-ban teljesen meg is akadályozták az Erdélyi Múzeum kiadását, úgyhogy csak 1917-ben jelenhetett meg az 1916. és 1917. évfolyam egy kötetben 16 ív terjedelemben. A nyomoruságos viszonyokat az is mutatja, hogy ez az összevont évfolyam hatféle papirosra nyomult. Erdélyi Pálnak ez volt az utolsó szerkesztése s a hatalomváltozás előtt a Múzeum-Egyesületnek az utolsó kiadványa. Amikor az 1919. év beköszöntött s az Egyesület szellemi vezérkara Kolozsvárról jórészt eltávozott, nem is lehetett sejteni, hogy az Erdélyi Múzeum valaha még feltámad-e.

A tárgyalt időszakban az Erdélyi Múzeum tizenkét kötete 269 íven 450 tudományos közleményt tartalmaz. Kezdetben nagy tért foglaltak el a régészeti cikkek, továbbá a könyvtári, könyvészeti és levéltári közlemények, s itt-ott jogtudományi értekezések is helyet találtak. A folyóirat kötelékéből kivált régészet és jogtudomány helyére később a történettudomány nyomult, s 1910. óta sok becses tanulmány jelent meg az erdélyi magyar történet, a magyar és egyetemes irodalomtörténet, és művelődéstörténet (színészet-, nyomda-, iskola-, egyház-történet) köréből. Ezenkívül még a néprajz, a heraldika, a művészet-történet, zenetörténet, nyelvtudomány, gazdaságtörténet, népköltészet stb. csoportjába tartozó dolgozatok szolgálták az Egyesület alapgon-dolatát, a honismeretet, melyet az Erdélyi Múzeum ebben az időszak-ban sem tévesztett szem elől. A folyóiratnak a bölcsészeti szakosztály alá rendelt jellegével függnek össze azok a filozófiai, esztétikai, kri-tikai, irodalomelméleti és lélektani értekezések, amelyek kevesebb szám-mal ugyan, de itt-ott változatosan jelentkeznek az Erdélyi Múzeum tág körének igazolására és jellemzésére. A folyóirat munkatársai vol-tak ebben az időben: Buday Árpád, Concha Győző, Deák Albert, Erdélyi Pál, Gergely Sámuel Kanyaró Ferenc, Kelemen Lajos, Kovács István, Köblös Zoltán, Krenner Miklós, Moldován Gergely, Orosz Endre, Papp Károly, Posta Béla, Roska Márton, Szádeczky Béla, Verness Endre, Wertner Mór, Király Pál, Lechner Károly, Sándor Imre, Biás István, Biró Vencel, Czóbel Ernő, Gyalokay Jenő, Szász Károly,

Varga Zsigmond, Karácsonyi János, Balogh Arthur, Bartók György, Imre Sándor, Lukinich Imre, Kristóf György, Márki Sándor, Persián Kálmán, Révai Károly, Török Pál, Vértessy Jenő, Vass Miklós, Sep-rődi János, Temesvári János, Gidófalvy István, Schilling Lajos, Schneller István, Békefi Remig, Iványi Béla, Sebestyén József, Ver-sényi György, Görög Ferenc, Csernátoni Gyula, Kiss Ernő, Borbély István, Csánki Dezső, Pálfi Márton, Pitroff Pál, Szlavik Ferenc, Dézsi Lajos, Apáthy István, Bochkor Mihály, Czakó Elemér, ifj. Erődy Béla, Gyárfás Tihamér, Kis Géza, Kolozsváry Bálint, gr. Teleki Do-mokos, R. Kiss István, Török István, gr. Teleki Samu, Bárány Gerő, Cholnoky Jenő, Móra Ferenc, Fabó Bertalan, Gál Kelemen, Stripszky Hiador, Kropf Lajos, Gulyás Pál, Zoványi Jenő, Pokoly József, Men-csik Ferdinánd, Róth Viktor, Weber Arthur, György Lajos, Szent-iványi Róbert, Kemény Lajos, Szekfü Gyula, Berde Mária, Torkos László, Bedőházy János, Nagy József, Kemény Gábor, Hegyesy Vil-mos, Gyöngyösy László, Csúry Bálint, Csomor Lajos, Péter János, Elek Oszkár, Erdélyi Lajos, Makkai Ernő, Simonfi János, Dékán Kálmán, Bayer József, Csekey István, Ferenczy Sándor, gr. Wass Béla, Gálos Rezső.

VII.

1930—1937.

Az 1918-tól 1929. végéig terjedő az a 12 esztendő, míg az Erdélyi Múzeum aléltan szünetelt és a történeti események sodrában emlékké kezdett homályosulni, Erdély politikai, kulturális és szellemi átala-kulásának olyan mélyreható fordulata, amely minden téren merőben új életet indított el s a tudományos törekvéseket is új feladatok elé állította. E nagy átalakulás mozzanatainak a részletezése a történet-írás és az Egyesület multjának az eseményei közé tartozik. Az 1917-ben bizonytalan ideig megállott Erdélyi Múzeum történetének a fonalát ott kell felvennünk, hogy amikor a bölcsészet-, nyelv- és történettudományi szakosztály léleketét visszanyerte s 1920. október 23-án először ült össze, dr. Ravasz László teológiai tanár elnöklete alatt bizottságot küldött ki azoknak a módoknak és lehetőségeknek a megkeresésére, amelyeknek a segítségével a szakosztály folyóiratát, az Erdélyi Múzeumot, újból meg lehetne indítani.⁹¹ Ezeket a módo-kat és lehetőségeket azonban a pénzügyi nehézségek miatt sehogysem lehetett megtalálni, hiszen az uralomváltozás első tíz éve alatt az Egyesületnek a hadikölcsönkötvényekben és az állampapírokbán tel-jesen megsemmisült anyagi tehetetlensége még a szokásos előadássoro-zatok kinyomtatásának a költségeit sem tudta fedezni, nemhogy folyó-irat kiadására lehetett volna gondolni.⁹² Az Egyesületnek és a böl-

⁹¹ V. ö. Buday Árpád, Erdélyi Irodalmi Szemle, 1924. 153. 1.

⁹² V. ö. Kántor Lajos, Erdélyi Múzeum 1930. 1. 1.

csészeti szakosztálynak egyelőre tehát be kellett érnie azzal, hogy működését a nagy lendülettel megindított szakosztályi népszerűsítő előadássorozatokra összpontosította.

Az erdélyi magyar irodalmi és szellemi életnek abban a lelkes elindulásában azonban, mely a húszas években a magyarság ernyedetlen lelki erejéről tett tanúságot, a tudomány sem maradhatott néma. Mivel megszólalásra helye és eszköze egyáltalában nem volt, s a tudományos erők tétlen tengődésben kedvetlenkedtek, két lelkes kezdeményező, dr. Borbély István unit. gimn. tanár⁹³ és Kovács Kálmán unit. püspöki titkár, merész és hősi elhatározással tudományos és kritikai irányú folyóiratot alapított, amely 1924. januárjában *Erdélyi Irodalmi Szemle* címen indult meg Kolozsvárt s még ugyanabban az évben 27 ív terjedelmű 10 füzetet jelentetett meg. Két év múlva, 1926-ban, a folyóirat szerkesztését dr. György Lajos vette át és vezette tovább az Erdélyi Múzeum feltámasztásáig.⁹⁴ A folyóirat munkatársai jórészt ugyanazok voltak, kik az Erdélyi Múzeum-Egyesület akkori bölcsészeti szakosztályában működtek, s ugyanazt a feladatot teljesítette, melyet végzett volna az Erdélyi Múzeum, ha módjában lett volna megjelenni. Hatéves multja alatt sok nehézséggel, de kitartó lelkesedéssel ugyanazt a célt szolgálta, amelyet az E. M. E. alapszabályainak 1. pontja a magyar tudományosság művelése elé tűzött. Füzeteiben sokszor adott helyet olyan különleges tanulmányoknak, amelyek első sorban a Múzeum-Egyesület szakosztályainak és tárainak az érdekeit támogatták, és zászlót mert bontani olyan időben, amikor az Erdélyi Múzeum-Egyesület különböző okokból erre nem is gondolhatott. Így az Erdélyi Irodalmi Szemle, némi megszakítással, az összekötő kapocs szerepét töltötte be a Múzeum-Egyesület feladatteljesítésében.⁹⁵ Az alapítók és a szerkesztők sem öncélnak tekintették tudományos és kritikai szemléjüket, hanem az a gondolat lelkesítette őket, hogy az Erdélyi Irodalmi Szemlét igyekeznek addig fenntartani, míg a Múzeum-Egyesület abba a kedvező helyzetbe jut, hogy a maga nagymúltú közlönyét, az Erdélyi Múzeumot, újból megindíthatja.

Amikor azután az Egyesület vezetőinek okos takarékosága és a gróf Wass Otilia-féle ház jövedelme lehetővé tette, hogy az 1930. évi február 2-i közgyűlés szerény keretek közt az Erdélyi Múzeum új megindítását merte elhatározni, önként adódott az Erdély magyar tudományos életében 1924. óta fontos szerepet vivő Erdélyi Irodalmi Szemle átvétele, illetőleg beolvasztása.⁹⁶ A tárgyalások azzal az eredménnyel zárultak, hogy az Erdélyi Irodalmi Szemle előfizetőivel és az „Erdélyi Tudományos Füzetek” című vállalatával, amelynek 1929. végéig 21 száma jelent meg, tehermentesen átment az Erdélyi Múzeum-Egyesület tulajdonába, s dr. György Lajos, mint az Egyesület

⁹³ V. ö. György Lajos: *Dr. Borbély István*, Erdélyi Múzeum 1932. 236-240. l.

⁹⁴ Erdélyi Irodalmi Szemle 1926—1929. évf.

⁹⁵ V. ö. Kántor Lajos, Erdélyi Múzeum 1930. 1—2. l. Tavasz Sándor, u. o. 229—230. l.

⁹⁶ L. Kántor Lajos fent id. cikkét.

megválasztott főtíkára (1930. febr. 2.), nyert megbízást a folyóirat és az Egyesület kiadványainak a szerkesztésére.

Tizenkét esztendei szünetelés után 1930. március havában így támadt fel ismét az Erdélyi Múzeum. Formájául az 1906. előtti 8-r alakot választotta, s az Egyesület korlátolt anyagi ereje, nem különben muzeális rendeltetésének a megbénulása készítette arra, hogy ne egyik-másik szervnek, hanem az „Erdélyi Múzeum-Egyesület szakosztályainak közlönye” legyen. Az 1916/17. évfolyamot követő folyótólalagos kötet számozással (XXXV.), de „Új folyam I.” jelzéssel kezdte újra pályáját az Erdélyi Múzeum évenként 4 füzetre tervezett negyedévi megjelenéssel.

Az 1930-ban újjászervezett Erdélyi Múzeum tehát ugyanabba az állapotba került, ahonnan 1874-ben elindult s ahová az 1910-es évek elején körülbelül visszatért: arra a feladatra vállalkozott, hogy a bölcsészeti, természettudományi, orvostudományi, jog- és társadalomtudományi szakosztályok általános érdekű erdélyi tárgyú dolgozatainak a közös közlönye legyen, s azonkívül még az Egyesület működésére vonatkozó közleményeknek is helyet adjon. Kezdetben ez úgy történt, hogy magában a folyóiratban külön lapszámozással, majd folyótólalagosan elkülönítve kaptak helyet a természettudományi és az orvostudományi szakosztály közleményei az illető szakosztályok elnökének és titkárának a szerkesztésében mindaddig, amíg 1934-ben az orvostudományi szakosztály ismét megindította a maga Értesítőjét. 1937-ig az Erdélyi Múzeum életében más lényegesebb szerkezeti változás nem is történt, legfőleg még az említendő meg, hogy az 1936. évfolyam 2. és 3. füzeté s a kötet címlapja hatósági rendelkezés következtében csak „Múzeum” címen jelent meg.

A muzeális és a szakosztályi kettős feladat közül, mely az idők folyamán tisztán kifejeződött, az Erdélyi Múzeum ebben az időszakban a Múzeum-Egyesület anyagi helyzete és gyűjteményeinek állami birtoklása miatt természetszerűleg csak az utóbbinak tudott eleget tenni. Az a nagy harc, amely valaha e kérdés körül zajlott, teljesen elcsendesedett, a törekvéseket és a kedélyeket többé már nem izgató emlékké halványult, s ebben az időszakban már azért sem vetődhetett fel, mert az Erdélyi Múzeum a gyűjteményekkel és az egyetemmel is kapcsolatát teljesen elveszítette. Az Erdélyi Múzeum most arra törekedett, hogy valamennyi szakosztálynak az igényét arányosan kielégítse, s az elhangzott előadások közlésével a serény munkát további sikerekre buzdítsa. Ennek mindig eleget is tett. Közleményeinek a javarésze a szakosztályi előadásokból került ki. E mellett azonban helyet tudott szorítani olyan nem szakosztályi dolgozatoknak is, amelyek különleges erdélyi tárgyakkal az Erdélyi Múzeum hasábjaira kívánczoltak. Az Erdélyi Múzeum ebben az időben jobban, mint valaha, és tudatosabban, mint bármikor, törekedett erdélyi feladatának betöltésére, erdélyi jellegének a kidomborítására. Fél százados múltjának a törekvéseiből és a körülötte lezajlott sok vitának kiforrt alapelveiből megtanulta, hogy rendeltetését akkor tölti be célszerűen, ha mindig

szem előtt tartja az Egyesület muzeális és honismereti tudományos alap gondolatát, s abból igyekszik megvalósítani, amit bénult helyzete megenged, s ami a körülményekkel legjobban összeegyeztethető. Ez az időszak új feladatkört is szabott eléje, s ez abból a helyzetből származik, hogy az Erdélyi Múzeum a Romániában élő magyarságnak ma egyetlen közérdekű tudományos folyóirata, s az Erdélyi Múzeum-Egyesület az egyetlen szerv, amely Erdélyben a magyar tudományosság művelésére és ápolására van rendeltetve. Feladata és hivatása tehát, hogy a magyar tudományosság hagyományát Erdélyben a mostoha viszonyok között is fenntartsa, a tudományos erőket egybefogja s a tudományos utánpótlást tőle telhetőleg támogassa.

Az Erdélyi Múzeum történetének ebben a fejezetében túlságosan érdekeltek vagyunk, ezért a jövőre bízunk e sokágú kötelességteljesítést kívánó időszak fölülvizsgálatát és bírálatát. Egyben-másban talán elmaraszthat, de azt el kell ismernie, hogy az Erdélyi Múzeum-Egyesület erejét meghaladó áldozatokat fordított folyóiratának a fenntartására. Az idők követelményeit megértve és a jövő érdekeit szem előtt nem tévesztve, minden nélkülözhető jövedelmét tudományos kiadványainak a céljaira összpontosította. Így vált lehetővé, hogy ebben az időszakban az Erdélyi Múzeum a háború előtti terjedelmet megközelítő átlagos 25—28 íven jelent meg, s az Erdélyi Tudományos Füzetek című vállalatában értékes dolgozatai különlenyomatainak a sorszámát közel 100-ra szaporította.⁹⁷ Az 1930. után megjelent 8 kötet 213 íven 903 közleményt tartalmaz. Az Erdélyi Múzeumtól többet csak azok kívántak, akik valóságérzékük hiányát színes képzeletük szárnyalásával pótolják.

Bár az Erdélyi Múzeum ebben az időszakban az összes szakosztályok közlönye lett, jellegét elsősorban a bölcsészeti-, nyelv- és történettudományok körébe eső tudományos munkásság adja meg. Az orvostudomány részére szűkek voltak a keretek behatóbb működés kifejtésére, a jogtudomány művelése, ha nyújtott is egypár érdemes dolgot, nem tartozott ezeknek az éveknek a lehetőségei közé, s a természettudomány beírta évfolyamonként pár ív terjedelemmel. Így a folyóiratnak több mint a háromnegyed részét az ősi tulajdonos, a bölcsészeti szakosztály, illetőleg a hozzá tartozó tudományágak művelése vehette igénybe. Nagyrészt a szakosztály felolvasó üléseiből kikerült s a honismeret szolgálatában álló erdélyi történeti, művelődéstörténeti (egyház, színészet, vallás, hírlap), irodalomtörténeti, pedagógiai, esztétikai, lélektani, filozófiai, társadalomtudományi, néprajzi, zenetörténeti dolgozatok váltakoznak ezeknek az éveknek a kötetekben. Nagyobb arányban, mint a múltban, jutott térhez nevezetes műemlékeink ismertetése és a helynévkutatás adatainak közlése. A nyelvművelő mozgalmat Erdélybe átvette s füzetről füzetre ma is ébren tartja. Az erdélyi magyar társadalomkutatásnak, a népegészségügy vizsgálatának s a néprajz-gyűjtésnek tudományos teret nyújtott. Az erdélyi magyar irodalom és az időszaki sajtó bibliografiai adatait évenként rendszeresen közli, s a szel-

⁹⁷ 1938. végén a sorszám a 100-at meg is haladta.

lemi vesztéggár enyhítésére, amennyire lehetőségek nyíltak, bő könyv- és folyóiratszempléről gondoskodott. Különös figyelmet fordított arra, hogy az Egyesület multjára és folyó jelenére vonatkozó adatok minél nagyobb teljességben kerüljenek közlésre. Tulajdonképen a mult hagyományait folytatta a magyar-román művelődési kapcsolatok ápolásával. E téren a hiányosságok a politikai légkör feszültségének a következményei.

A munkatársak egy része még a régi Erdélyi Múzeumban is dolgozott. Mellettük azonban már jelentkeznek az új erők, akik tudományos törekvéseikhez az Erdélyi Múzeumban találtak először támogatásra. Az országhatárokon túlról is számosan keresték fel a folyóiratot erdélyi tárgyú dolgozataikkal. Ebben az időszakban az Erdélyi Múzeum munkatársai voltak: Balogh Arthur, Bíró Vencel, Csúry Bálint, Gál Kelemen, György Lajos, Hofbauer László, Juhász Kálmán, Kántor Lajos, Kristóf György, Papp Ferenc, Szabó T. Attila, Tavaszgy Sándor, gr. Teleki Domokos, Bitay Árpád, Eckhardt Sándor, Dömötör Sándor, Rajka László, Széll Kálmán, Bányai János, Szádeczky K. Gyula, Tulogdy János, Ferenczi Miklós, Borbély István, Gianola Albert, Gyalui Farkas, Horváth József, Huszár Lajos, Rass Károly, Sulyok István, Temesváry János, Bánfi Florio, Józsa János, Nagy Géza, Erdélyi Pál, Balogh Ernő, Koleszár László, Orient Gyula, Oberding József György, Varga Béla, Balogh Jolán, Balogh Ödön, gr. Wass Béla, Pártos Ervin, Bíró József, Boros György, Felszeghy Béla, Herepei János, Imre Lajos, Veress Endre, Jancsó Elemér, Kovács Ferenc, Baráth Béla, Györffy István, br. Jósika János, Kelemen Lajos, Valentin Antal, Lakatos István, Pálfi Márton, Sándor István, Veégh Sándor, Venczel József, Gergely Pál, Cser János, Grandpierre Edit, Kozocsa Sándor, László Dezső, Révész Imre, Monoki István, Róth Hugó, Brüll Emánuel, Domokos Pál Péter, Ferenczi Sándor, Gergely Ferenc, Jászay Károly, Szász Ferenc, Kleiner Endre, Gyárfás Elemér.

1874-től 1937-ig megjelent évfolyamokról

az alábbi összesítő táblázatot nyújtjuk:

Sor- szám	Kötet	Év	Év- folyam	Füzet	Szerkesztő	Lap	Tábla	Köz- lemény
1	I.	1874	—	9	Finály Henrik	164	—	40
2	II.	1875	—	10	" "	168	—	38
3	III.	1876	—	10	" "	182	—	36
4	IV.	1877	—	10	" "	168	—	42
5	V.	1878	—	10	" "	260	—	30
6	VI.	1879	—	10	" "	312	—	23
7	VII.	1880	—	10	" "	304	—	28
8	VIII.	1881	—	10	" "	312	—	16
9	IX.	1882	—	10	" "	440	—	16
10	I.	1884	—	4	Schilling Lajos	346	—	17
11	II.	1885	—	4	" "	346	—	15
12	III.	1886	—	4	" "	347	—	15
13	IV.	1887	—	4	" "	454	—	19
14	V.	1888	—	6	Hegedüs István	530	—	22
15	VI.	1889	—	6	" "	559	—	27
16	VII.	1890	—	6	" "	580	—	30
17	VIII.	1891	—	6	Szinnyei József	556	—	27
18	IX.	1892	—	9	" "	642	—	88
19	X.	1893	—	10	Szinnyei József és Szádeczky Lajos	602	—	102
20	XI.	1894	—	10	Szádeczky Lajos	694	7	83
21	XII.	1895	—	10	" "	560	1	70
22	XIII.	1896	—	10	" "	510	—	76
23	XIV.	1897	—	10	" "	592	—	94
24	XV.	1898	—	10	" "	616	—	78
25	XVI.	1899	—	10	" "	674	—	90
26	XVII.	1900	—	10	" "	616	—	97
27	XVIII.	1901	—	10	" "	598	1	84
28	XIX.	1902	—	10	" "	516	—	102
29	XX.	1903	—	10	" "	596	—	77
30	XXI.	1904	—	10	" "	600	—	95
31	XXII.	1905	—	10	" "	508	—	91
32	XXIII.	1906	Újévf. I.	5	Erdélyi Pál	446	—	51

Sor- szám	Kötet	Év	Év- folyam	Füzet	Szerkesztő	Lap	Tábla	Köz- lemény
33	XXIV.	1907	II.	6	Erdélyi Pál	439	—	40
34	XXV.	1908	III.	6	" "	440	4	41
35	XXVI.	1909	IV.	6	" "	438	4	51
36	XXVII.	1910	V.	6	" "	433	9	48
37	XXVIII.	1911	VI.	6	" "	390	1	50
38	XXIX.	1912	VII.	6	" "	414	—	35
39	XXX.	1913	VIII.	6	" "	452	1	34
40	XXXI.	1914	IX.	6	" "	372	—	44
41	XXXII.	1915	X.	2	" "	232	—	30
42	XXXIII-IV.	1916-17	XI-XII.	1	" "	257	1	26
43	XXXV.	1930	Újévf.I.	4	György Lajos	454	1	138
44	XXXVI.	1931	II.	4	" "	468	—	111
45	XXXVII.	1932	III.	3	" "	452	—	81
46	XXXVIII.	1933	IV.	4	" "	490	5	37
47	XXXIX.	1934	V.	2	" "	396	17	23
48	XL.	1935	VI.	4	" "	404	9	297
49	XLI.	1936	VII.	3	" "	346	11	113
50	XLII.	1937	VIII.	4	" "	400	3	103
	1-50 kötet	1874— 1937		352 füzet		22059 lap (1378 és $\frac{3}{4}$ ív)	97 tábla	3021 közle- mény